

Kambodžské království a Česká republika Nástin bilaterálních vztahů

MIROSLAV NOŽINA, JIŘÍ ŠITLER, KAREL KUČERA

Kingdom of Cambodia and the Czech Republic. Outline of Bilateral Relations

Abstract: This article attempts to portray basic aspects of Czech-Cambodian relations from the 16th century until the present day, 2006. It deals with the first reports of Czech missionaries in the 17th and 18th century as well as globetrotters, students, diplomats and specialists from the 19th and 20th century. Diplomatic relations between both countries were established in 1956. Mutual cooperation in the fields of economy, culture and education developed dynamically for the next 14 years, only to be violently interrupted by the Lon Nol's coup d'état in 1970 followed by the genocidal regime of Khmer Rouge from 1975 to 1979. When the Cambodian United National Salvation Front assisted by Vietnamese troops overthrew Khmers Rouges, the communist government of Czechoslovakia and the leftist regime in Phnom Penh continued to maintain an active relationship. After the fall of communism in Czechoslovakia in 1989, mutual economic and trade cooperation fell considerably. Recently, Czechs and Cambodians try to reestablish these past ties of cooperation. The Czech program for developmental aid was favorably received by Cambodia and presently, future joint commercial projects are being discussed.

Key words: Cambodia, Czech Republic, history of relations, business relations, development aid, Jesuits, Czech travellers, Sihanouk, Sihanoni.

V souvislosti s demokratickými změnami po roce 1989 a se vstupem České republiky do Evropské unie se objevila potřeba nově definovat naše vztahy s řadou zemí, vytvořit vůči nim novou strategii bilaterálních vztahů. Jednou z těchto zemí je i Kambodžské království. Bývalé Československo s ním udržovalo živé diplomatické a obchodní vztahy, které však na počátku devadesátých let minulého století značně upadly. Poté, co na kambodžský trůn nastoupil v roce 2004 král Sihanoni, který má úzké vazby na české prostředí, otevírají se nové možnosti jak navázat na předcházející tradici spolupráce těchto dvou zemí. Zejména pro potřeby diplomacie je proto žádoucí zmapovat a analyzovat historii vzájemných vztahů v rovině politické, kulturní i ekonomické.¹

Při podrobnějším studiu zjišťujeme, že i s tak vzdálenou zemí, jako je Kambodža, si české země v průběhu staletí vytvořily řadu vzájemných vazeb, na něž dnes může naše diplomacie úspěšně navazovat. V předkoloniálním a z velké části i koloniálním období se ovšem tyto vztahy s Kambodžou omezily na individuální úroveň, a tak s nimi pracuje i tato analýza. Ziskáváme tak alespoň představu o vnímání Kambodže soudobou českou společností. O institucionalizovaných bilaterálních vztazích mezi Kambodžou a Československem lze hovořit až po získání nezávislosti Kambodže v roce 1953. Popis těchto vztahů v politické (diplomatické), hospodářské a kulturní oblasti tvoří jádro následující práce.

První podrobnější informace o Kambodžském království nám zprostředkovali v sedmáctém a osmnáctém století čeští jezuitští misionáři. V následujících dvou stoletích do

Kambodže přijížděli především různí cestovatelé, které sem lákala zejména sláva chrámového komplexu v Angkoru. Výjimku tvoří český taneční estetik Emanuel Siblík, který se zde ve druhé polovině 30. let 20. století zabýval svěbytnou kambodžskou taneční kulturou.

K dynamickému rozvoji vzájemných vztahů dochází až po získání nezávislosti Kambodže v roce 1953. Diplomatieké vztahy byly pak navázány v roce 1956. Docházelo k četným výměnám vládních delegací, Československo poskytovalo Kambodži bezplatnou hospodářskou pomoc a výhodné dlouhodobé úvěry. Vládě prince Sihanuka dodávalo rovněž vojenský materiál. V roce 1962 zahájil v Československu studium Sihanukův syn Sihanoni. Vzdělávání v ČSSR ukončil v roce 1975.

Po pravicoém převratu generála Lon Nola byly diplomatieké vztahy s Kambodžou udržovány na nejnižší možné úrovni a za genocidního režimu Rudých Khmerů v letech 1975–1979 ustaly docela.

Když se v lednu 1979 chopila moci v Kambodži provietnamsky orientovaná Kambodžská jednotná fronta národní spásy, komunistické Československo její vládu okamžitě uznalo. Protože Kambodža byla hospodářsky rozvrácená, spolupráce se soustředovala především na obnovu závodů, vybudovaných s československou pomocí, jakož i na pomoc ČSSR v oblasti zdravotnictví, školství a kultury. V pozadí těchto aktivit byly politické záměry komunistického bloku, prosazované i za cenu hospodářských ztrát.

Tuto nevyváženost ukončila demokratická revoluce v Československu v roce 1989, kdy se namísto tzv. internacionální pomoci objevil požadavek spolupráce, založené na principech vzájemné výhodnosti. To posunulo česko-kambodžskou ekonomickou, obchodní i kulturní spolupráci na velmi nízkou úroveň, hluboko pod její potenciál. Důvodem je nejen problematická politicko-ekonomická situace v Kambodži, ale i nezájem českých subjektů. Vzhledem k předcházející tradici živých kontaktů je to výzva pro budoucnost.

PRVNÍ KONTAKTY

První zprávy o Kambodžském království v českých zemích ze 16. století jsou kusé a zkreslené. Přináší je německé geografické dílo *Cosmographia* (1541–1628) od Sebastiana Münstera,² které bylo v českých zemích hojně čteno. O Kambodži se v něm píše: „*Hlavní město tohoto království je Camboya, ale královským sídlem je Diem, které někteří nazývají Odia. Těto země se dotýká z půlnocní strany Kočinčina, k poledni království Siam, na východě moře. Je to velká lidnatá země, plná slonů a nosorožců. Kříž je zde uctíván. Když zemře král, jsou s ním spáleny jeho ženy a také se v tomtéž ohni obětují i jeho nejvznešenější muži...*

Toto království má velká města a mnoho chrámů, které mají své bonzy nebo kněze po japonském nebo čínském způsobu. Lajos jsou velmi barbarský lid, ale bohatý zlatem. Roku 1598 dal král Camboye povolati několik jezuitů, aby vyučovali lid.“ (Munsterum, 1628, s. 1592.)

Zřejmě první dochovanou zprávu o Kambodžském království, sestavenou Čechem, zaslal do českých zemí jezuitský misionář P. Matyáš Kukulín (Matthias Cuculinus) v roce 1679. Tento misionář, pocházející z moravské Mohelnice (*1641 nebo 1645), byl v roce 1678 spolu s dalšími šesti spolubratry z české provincie Tovaryšstva Ježíšova vybrán pro misijní činnost ve španělských zámořských državách v Mexiku a na Filipínách. Při čekání na loď byl přesunut do jezuitské koleje v Seville, kde se kromě běžných řádových činností věnoval také shromažďování zpráv o zámořských misích, jež v opisech či v přepracováních posílal do své domovské české provincie (Wyatt, 2004, s. 271).

Kukulínova zpráva, datovaná v Seville dne 7. 11. 1679, je sestavena v latině z několika zdrojů. Dochovala se v autografu v Moravském zemském archivu v Brně.

„*Toto království [jde o Kambodžské království – poznámka autorů] se již několik let zmítá v nepřetržitých válečných bouřích, protože spolu o trůn soupeří dva princové z královské krve. Jeden z nich drží vnitrozemí království a lesy, jichž užívá jako hradby proti moci druhého, který vládne v pobřežních oblastech, podporován vládcem Kočinčiny.*

Před těmito válečnými vřavami, díky nimž se všechny naše tamější věci obrátily vníveč, sloužilo toto království jako azyl pro cizí křesťany, kteří – vyhnáni ze svých zemí – se do něho obvykle uchylovali. Proto, když Holanďané ovládli Makasar³ a vyhnali odtud všechny katolíky, většina jich utekla do Kambodže, včetně jejich malackého vikáře,⁴ dokud se nedostal zpět do Goy...

Většina domorodců uctívá modly, avšak u mnohých začala sílit mohamedánská sekta – není zhoubnějšího moru proti šíření pravé víry. Proto také tak málo lidí v tomto království přijímá křesťanské svátosti a není marnější misie na Východě, jež dává tak nepatrné plody. Je však naděje, že až se navrátí pokoj a mír, přinese práce obětovaná těmto pohanům s pomocí Boží milosti lepší úrodu.“ (Cuculinus, 1679.)

V polovině 18. století působilo v sousedním Vietnamu sedm misionářů z české jezuitské provincie. Jeden z nich, P. Jan Köffler (1711–1780), píše: „*Ze sousední říše Kambodže, která platí našemu králi daně, přišla od našich pohraničních mandarínů spěšná zpráva, že Kambodžané překročili hranice, přepadli své sousedy, obyvatele Kočincíny, a poničili ohněm a mečem mnoho vesnic; neobešlo se to bez prolévání krve.“ (Citováno dle Koláček, 1998, s. 25–26.)*

O Kambodži se zmiňuje i *Všeobecný zeměpis neb Geografia* Karla Šádka. Za nejvýznamnější místo v Kambodži označuje „*Luwek [Lovek – poznámka autorů], hlavní město v Menam-Kom [na Mekongu – poznámka autorů]“ (Šádek, 1824, s. 157).*

Všeobecný zeměpis Karla Wladislawa Zapa z roku 1850 dodává, že „*nad Majkungem [Mekongem – poznámka autorů], čili Kambodži je Kambodža, bývalé nyní velmi sešlé hlavní město s nádherným druhdy palácem [míněn je zřejmě Angkor – poznámka autorů]“ (Zap, 1850, s. 155).*

Riegerův *Slovník naučný* z roku 1865 o Kambodži poznamenává: „*Jihovýchodní provincie Annamu... Hraničí severně s Laosem, západně s Kočincínou a Čampou, východně se Siamem a jižně s Čínským mořem. Povrch jest velká planina po obou březích řeky téhož jména, neobyčejně úrodná, jmenovitě na obilí a všeho druhu ovoce; orbu podporuje zaplavování kraje řekou Kambodžou. Podnebí jest dosti mírné, jen v deštivých měsících, květnu a říjnu, panují slušná vedra. Obyvatelé, jichž jest přes 1 milión, žijí nejvíce na březích řeky Kambodže a jsou dle vyznání ponejvíce buddhisté. Hlavní města jsou nyní Saigong [Saigon – poznámka autorů] a Panomping [Phnom Penh – poznámka autorů], dříve Kambodža na ostrůvku řeky Kambodže (sic!), kdež měli Holanďané obchodní sklady až do r. 1643. Kambodža byla až asi do poloviny 18. století neodvislou říší, načež připadla císařství Annamskému. R. 1835 stala se za časů siamských a annamských válek opět neodvislou.“ (Rieger, 1865, s. 507.)*

KOLONIÁLNÍ OBDOBÍ

Konkrétnější informace o Kambodži se objevují až v koloniálním období. Postupně roste i počet Čechů, kteří toto království navštívili.

V srpnu 1863 podepsal král Norodom Sisovath s Francií dohodu, jíž odevzdal Kambodžu pod její protektorát. Významná soudobá česká encyklopedie, *Ottův slovník naučný*, tyto události popisuje následovně: „*Styky jejich [Francouzů – poznámka autorů] s říší počínají se obsazením Kočincíny, které krále Norodoma pohnulo ke spojení se Siamem. Avšak působením Doudarta de Lagrée⁵ uzavřela 11. srpna 1863 Francouzská říše s tímto panovníkem smlouvu přátelskou a obchodní, na jejímž základě prohlášen nad zemí protektorát francouzský, jmenován resident franc. u krále atd. Avšak vlivem Siamu smlouva ta nevešla ve skutečnost až r. 1867, kdy této říši odstoupeny kambodžské provincie Battambang, Angkor a Laos až k Mekhongu. Dvojí povstání králova bratra, Si-Votha, bylo potlačeno a r. 1884 zaveden nynější poměr mezi královstvím a republikou Francouzskou. Za sporu Francie se Siamem r. 1893 snažili se Kambodžané zpět nabyti ztraceného území od Siamu, avšak teprve smlouvou anglo-francouzskou z r. 1896, jíž upraveny pohraniční spory mezi anglickým, siamským a francouzským*

územím v *Zadní Indii, učiněno této jejich tužbě zadost.*“ (*Ottův slovník naučný*, 1898, s. 834.)

Samotnou Kambodžu stejná encyklopedie popisuje jako „*zemi hor a planin, s velice úrodnými aluviálními rovinami podél řek, z nichž nejdůležitější je na východě rovina Mekongu, ovšem chudou na nerosty. Pěstuje se především rýže, dále bavlna, tabák, boby, indigo, kardamon, arekové a muškátové ořechy... Panujícím náboženstvím v zemi jest buddhismus, pomísený však se starším brahmanismem tak, že jest vlastně jen směsicí různých pověr a vnějších obřadů. Kromě kultu bohů brahmínských zachovalo se nejrozsáhlejší měrou i ctění duchů původního animistického náboženství kambodžského, víra v čáry, kouzla, talismany atd. Křesťanské misie potkávají se dosud s výsledkem nepatrným...*“ (*Ottův slovník naučný*, 1898, s. 833.)

Kambodža se stala součástí Francouzské Indočíny, a tak byla vnímána i v českém prostředí. Zprávy o Kambodži a o jejích obyvatelích byly většinou přebírány z francouzských zdrojů, a proto byly mnohdy ovlivněné jednostrannými názory kolonialistů. Mnohdy vyzdvihovaly význam francouzské „civilizační mise“ a vlivu Západu a naopak snižovaly význam domorodé kambodžské kultury. Přímé vztahy mezi českými zeměmi a Kambodžou nebyly ustanoveny ani po vzniku samostatného československého státu a nadále je zprostředkovávala Francie v rámci svého koloniálního protektorátu.

Jako nepochybná a mimořádná kulturní hodnota byl ovšem vždy v soudobých českých zprávách popisován Angkor. *Ottův slovník naučný* o něm s obdivem již v roce 1889 píše: „*Angkor, Ongkor, velkolepé sbořeníště v Zadní Indii blíže hranice siamskokambodžské, sev. od jezera Tulesabu. Uprostřed lesa, opásány zdi 3550 m dlouhou, zvedají se zbytky mohutného chrámu buddhistického (Nakhon Vat) a jiných budov chrámových, s překrásnými ozdobami a basreliefy, jakož i s množstvím starých nápisů, jež svědčí o nevědní pokročilosti staré říše kambodžské.*“ (*Ottův slovník naučný*, 1889, s. 325.)

Český cestovatel A. V. Novák k tomu dodává: „*Ani nejlepší fotografie či film nevystihnou půvab tohoto nenadálého zjevu šedomodrých tajemných staveb, vyvstávajících jako přízraky z dávných dob nad mrtvou tiš temného, ponurého pralesa.*“ (*Novák*, 1932, s. 117.)

V roce 1920 vychází český překlad knihy Pierre Lotiho *Poutník angkorský*, která povzbuzuje zájem české veřejnosti o khmerskou kulturu a inspiruje významné české cestovatele a spisovatele Jana Havlasu a Jaroslava Spirhanzla-Duriše k návštěvám Angkoru. J. Havlasa hovoří v souvislosti s monumentálními stavbami v kambodžské džungli o „*angkorské pohádce*“ (*Havlasa*, 1937, s. 8).

Stejně jako Angkor, přitahoval pozornost českých cestovatelů i lesk exotického královského dvora. Mnohdy o něm ovšem informovali jen na základě povrchních a zkreslených informací z druhé ruky. Jejich barvitá líčení, publikovaná v českém tisku, jsou kuriózní směsicí reálných informací a představ Evropanů o životě orientálních monarchů. Přesto nám dokreslují obraz toho, jak byla soudobá Kambodža vnímána v očích české veřejnosti. Český cestovatel a spisovatel A. V. Novák navštívil Kambodžu v roce 1927, půl roku před smrtí krále Sisovatha: „*Nynější kambodžský vládce Sisovath je znám jako král bonvivan, který se o své poddané nestará, ale potrpí si na příjemný život, veselé zábavy a hezké ženy. V tom ohledu je jeho dvůr pověstný po celém světě. Nádherou, bohatstvím i originalitou zábav předstihuje král Sisovath slavnosti indických vládců, a krásky, kterými se obklopyl, překonávají počtem i jakostí harémy tureckých padišahů. Vždyť Sisovath má sám přes tři sta žen všech barev a národů, statné Kambodžanky, oblé Annamitky, okaté Indky, něžné Japonky, krásné Arabky, temné Negerky i bílé Evropanky... Příliš radosti s ním asi neužijí, neboť král Sisovath je dnes skoro 90 roku starý... A ovšem, jak se na takového orientálního potentáta sluší, má kromě svých manželek a konkubin ještě přečetné sbory tanečnic, hudebníky a velká stáda slonů. Má tedy o zábavu postaráno.*“ (*Novák*, 1932, s. 87–89.)

Podstatně zasvěcenější soudobý pohled vědce na khmerskou kulturu přináší významný český taneční estetik, kritik a publicista Emanuel Siblík (1886–1941), který Kambodžu

navštívil ve druhé polovině třicátých let. Z bezprostředních kontaktů se svěbytnou kambodžskou taneční kulturou vytěžil materiál pro práci *Angkor a jeho tanečnice*. Za své zásluhy o poznání a propagaci kambodžské kultury byl profesor Emanuel Siblík v roce 1932 jmenován rytířem kambodžského královského řádu Monisaraphon.

V roce 1929 upoutala pozornost světové veřejnosti honosná korunovace krále Monivonga. V českém tisku se objevilo několik článků, které událost popisují (viz *O právech a ústavách, 1928, s. 225–228*).

Kuriózní je zpráva o králi Monivongovi z roku 1941: „*Vladař císařství Kambodža v Zadní Indii je vládný a příjemný, arcí poněkud obtloustlý pán, který nade vše cení šálek dobré kávy. Příchozí, neznalý tamních poměrů, však se nemálo podiví, spatří-li tohoto císaře, jak si jde přes ulici v hlavním městě Phnom Penh s konvičkou pro mléko... Jde sám, protože v zámku má tolik malých a velkých nad a podúředníků, který každou pochůzku strkájí jeden na druhého, a než by se dočkal na příklad mléka, měl by kávu studenou. Ostatně jako vladař má tento císař opravdu málo starostí. Při nedávné velké parádě mohli se obdivovati poddaní svému císaři sedícím vesele a spokojeně na slonu. Levicí vládně kynul obecenstvu, kdežto pravici obsluhoval malý filmovací aparát. Fanfáry a trumpety ho valně nerušily, byl cele císařem a filmovým odborníkem. Zdá se, že je opravdu krásné být císařem v Kambodži.*“ (Zajímavosti, 1941, s. 514.)

Zejména ve 30. a 40. letech se v českém tisku v souvislosti s rodícím se antikoloniálním hnutím začínají objevovat články českých novinářů, kteří Indočinu navštívili a o francouzské koloniální přítomnosti v Indočíně se vyjadřují kriticky.

Například český novinář Bohumil Pospíšil popisuje v roce 1935 poměry ve Francouzské Indočíně takto: „*Francouzi se neradi chlubívají nepokoji ve svých koloniích. Nezacházejí s povstalci v rukavičkách a každá rebelie je v zárodku krutě potlačena... Francouz se s problémem vypořádá vojáky cizinecké legie... Teoreticky mají domorodci a jejich tisk v Indočíně svobodu kritiky. Fakticky tato kritika jen šeptá skrz náhubek. Proto se zprávy o nepokojích ve světovém tisku objevují zřídka a i cestovatel po Indočíně sbírá jen malé kousky z horkého koláče... [Francouze – poznámka autorů] čeká těžký boj s rostoucím revolučním hnutím. Vojáci cizinecké legie budou mít hodně práce.*“ (Pospíšil, 1935, s. 373 a 375.)

Novinář Jaroslav Lukáš píše v roce 1940: „*Francouzi nejsou dobrými kolonisátory. Sami velmi neradi opouštějí milovanou Francii, aby šli jako úředníci, neb jako podnikatelé do kolonie, a proto jsou i tamní dosti důležité úřady svěřovány nedostatečně způsobilým a málo spolehlivým domorodcům, neb míšencům... Jest známo, že do světové války bylo francouzské plantážnictví odstrašujícím příkladem v tropech.*“ (Lukáš, 1940, s. 602.)

V českých zemích se začíná rodit solidarita s národy Indočíny. Zesiluje zejména poté, kdy se po vypuknutí druhé světové války francouzská správa v Indočíně staví na stranu kolaborantské Pétainovy vlády, spojence fašistického Německa, okupujícího Československou republiku.

ČESKOSLOVENSKO-KAMBODŽSKÉ STYKY, 1956–1970

Diplomatické vztahy

V padesátých letech minulého století prodělává Indočína řadu politických změn. Kambodžský král (a pozdější premiér) Norodom Sihanuk zde rozehrál svou velkou politickou bitvu, kterou sám nazval „*Královská křížová výprava za nezávislost*“. Nakonec se mu v roce 1953 skutečně podařilo dosáhnout nezávislosti Kambodže. V rámci své neutralistické zahraniční politiky navázal i spolupráci s Československem. I když šlo o dvě země, jež v té době byly různě politicky orientované – zatímco Kambodža byla monarchií, v Československu se v roce 1948 dostali k moci komunisté –, dokázaly nalézt společnou platformu v *Pěti zásadách mírového soužití*. Je možné konstatovat, že až do roku 1970, kdy byla svržena Sihanukova vláda v Kambodži, byly tyto zásady oboustranně dodržovány.

I přes oboustranné dodržování zásad mírového soužití byly vzájemné vztahy v praktické rovině poznamenány dvojakostí, vyplývající na jedné straně ze shodných hospodářských a politických zájmů a na druhé straně pak z rozdílnosti společenských systémů. Tajný dokument československého ministerstva zahraničí z roku 1962 o celkové politice vůči Kambodži poznamenává: „Úkolem československé zahraniční politiky ve styku s Kambodžou je pomáhat upevňovat kambodžskou politiku neutrality a přitahovat Kambodžu na naši stranu. Dalším úkolem je seznamovat obyvatelstvo se životem u nás, našimi úspěchy, propagovat přednosti socialistického zřízení a pomáhat tak levicovým silám.“ (Zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích, č. 034/62-V-taj.)

Rovněž Sihanuk ve svých vztazích ke komunistickému Československu, podobně jako ve vztazích k Číně či k Sovětskému svazu, zachovával dvojaký postoj – na jedné straně vítal jejich pomoc, avšak na druhé straně se netajil svým záporným postojem ke komunistům, a to zejména na domácí scéně. Zpráva československého velvyslanectví v Phnom Penhu z roku 1964 o tom říká: „Přes vyslovenou nelásku ke komunismu musel Sihanuk konstatovat nezávadnou spolupráci s ČSSR v oblasti hospodářské, vyzvednout naši ochotu pomoci kambodžské armádě, podporu našeho tisku v jeho politickém úsilí, jež v dané situaci nic neztratilo na svém puncu pokrokovosti a konečně naši podporu při projednání kambodžské stížnosti v Radě bezpečnosti.“ (Hodnocení činnosti čs. velvyslanectví v Kambodži, čj. 076/64.)

Kambodža navázala diplomatické vztahy s Československem dne 18. 5. 1956. V červenci téhož roku podnikl ministerský předseda – princ Norodom Sihanuk – několikadenní oficiální návštěvu Prahy. Doprovázelo ho několik kambodžských osobností. Po rokování s československým prezidentem bylo vydáno obsáhlé společné prohlášení o zásadách mírové spolupráce a o rozvoji vzájemných kulturních a hospodářských vztahů (*Princ Norodom Sihanuk a další představitelé...*, 1956, s. 1; *Jednání vládních delegací Kambodže a ČSR, 1956, s. 1–2; Společné prohlášení vlády ČSR a kambodžského prince...*, 1956, s. 1–2; *Kambodžský princ Norodom Sihanuk navštívil Karlovy Vary, 1956, s. 1; Delegace království Kambodže se rozloučila s Československem, 1956, s. 1*).

V polovině srpna téhož roku odjela do Kambodže československá vládní delegace k obchodněpolitickým jednáním a k navázání přímých obchodních styků.

V únoru 1957 odevzdal pověřovací listiny první kambodžský vyslanec v Československu, který byl zároveň velvyslancem v Sovětském svazu a v Polsku, Leng Ngeth (*Kambodžský vyslanec v ČSR, č. j. 104.690/57-AO/I-2*). Československé vyslanectví bylo zřízeno v Phnom Penhu v květnu 1957, kdy Zdeněk Hradec, náš první vyslanec v Kambodži, odevzdal pověřovací listiny.

V lednu 1958 navštívil Kambodžu československý předseda vlády Viliam Široký. V průběhu rozhovorů mezi vládními delegacemi obou zemí bylo znovu potvrzeno pět zásad mírového soužití jako základ československo-kambodžských vztahů. Bylo podepsáno společné vládní prohlášení na podporu kambodžské neutrality, vyzývající také k mezinárodní dohodě o všeobecném odzbrojení. V červenci až srpnu 1958 pak navštívila Československo delegace kambodžského Národního shromáždění, vedená Sam Nheanem (*Kambodžský vyslanec v ČSR, č. j. 104.690/57-AO/I-2*).

Když armáda Vietnamské republiky v roce 1958 narušila kambodžské území, vyjádřila československá vláda Kambodži plnou podporu její stížnosti jak na světovém fóru, tak i v Organizaci spojených národů.

V březnu 1959 byly vyslanecké úřady Kambodže a Československa oboustranně povýšeny na velvyslanectví. Kambodžským velvyslancem v Československu byl jmenován 1. náměstek předsedy vlády Nhiek Tioulong, který měl do Československa pouze dojíždět ke kratším pobytům. V čele úřadu stál *chargé d'affaires* a. i. Wongsanith.

Nhiek Tioulong byl před povýšením československo-kambodžských diplomatických styků vyslancem v Československu se stálým sídlem v Moskvě. Patřil k blízkým Sihanukovým spolupracovníkům. Kromě funkce 1. náměstka předsedy vlády vykonával i úřad

ministra plánování. K Československu měl dobrý vztah a v Kambodži ho aktivně propagoval. Podílel se svým vlivem na většinu významných akcí Československé republiky v Kambodži a na uskutečňování hospodářské i obchodní spolupráce. Značný ohlas vzbudila série jeho článků, nazvaná *Poznámky o Československu*, které vyšly v předním kambodžském čtrnáctideníku *Réalités Cambodgiennes*. Zasadil se i o to, aby kambodžský zastupitelský úřad byl zřízen v Praze dříve než kambodžské zastupitelské úřady v Káhiře, v Bělehradě a ve Vídni. Československá strana proto jeho jmenování uvítala.

V prosinci 1959 navštívil Československou republiku tehdejší náměstek předsedy vlády a ministr zahraničních věcí Son Sann a naopak počátkem roku 1960 navštívila Kambodžu československá delegace Národního shromáždění.

Dne 21. 11. 1960 přicestoval podruhé do Československa na oficiální osmidenní návštěvu princ Sihanuk. Tato návštěva byla již založena na čtyřleté zkušenosti vzájemných politických a hospodářských kontaktů. Během ní Sihanuk, doprovázený svou manželkou Monineath a dcerou, navštívil i Slovensko. Jednání již proto byla daleko konkrétnější než během jeho návštěvy v roce 1956.

Sihanuka během cesty očividně nejvíce zajímaly možnosti výstavby průmyslových podniků a infrastruktury „na zelené louce“, tedy v podmínkách podobných podmínkám v nerozvinuté Kambodži. V Československu viděl vhodného partnera pro uskutečnění svých plánů na industrializaci země a na udržení jejího neutrálního politického kurzu. Více než oficiální prohlášení, komuniké a zprávy z titulních stránek československého tisku nám v tomto ohledu prozrazují donedávna tajné dokumenty československého ministerstva zahraničí k jeho návštěvě.

Princ Sihanuk se v rozhovorech s prezidentem Antonínem Novotným netajil tím, že současné vztahy Kambodže s jižním Vietnamem a s Thajskem jsou napjaté. Jeho záměrem bylo vytvořit z Kambodže a z Laosu bezatomové, neutrální pásmo, přičemž neutralita obou zemí měla být uznána a zaručena státy obou bloků. Toto neutrální území mělo být předělem, který měl zamezit přímému styku států západního a východního bloku, a tak zabránit eventuálnímu střetnutí mezi nimi. Sihanuk požádal o československé stanovisko a uvedl, že je pověřen laoskou vládou Souvanna Phoumy zjistit československý názor k této otázce. A. Novotný vyjádřil přesvědčení, že by naše vláda zaujala k podobnému návrhu kladný postoj. Příznacné bylo, že se Sihanuk v rozhovoru s prezidentem velmi zajímal o bližší podrobnosti vztahu Československa k Sovětskému svazu.

Kromě oficiálních projevů měl Sihanuk řadu improvizovaných projevů, v nichž se objevilo několik zajímavostí. Prohlásil například, že Kambodža je sice královstvím, ale protože v čele nemá krále, nýbrž šéfa státu voleného Parlamentem, je tudíž prakticky republikou a on sám je jejím prezidentem. Trůn prý zůstává pouze symbolem, kolem něhož se sjednocuje celý národ, tak jako kříž je sjednocujícím symbolem pro křesťany. Dále řekl, že Kambodža buduje ve své zemi socialismus, že chce pro všechny své občany rovná práva a rovné povinnosti, že královská rodina nemá již žádné výsady a výjimky. Přes rozdílnost systémů v komunistickém Československu a v Kambodži a přes specifčnost kambodžské cesty k socialismu chce i v budoucnu přebírat zkušenosti z praxe socialistického budování v Československu, zvláště pak ze Slovenska, které prý mělo kdysi stejnou strukturu hospodářství, jakou má dnes Kambodža. Neznámý referent k tomu v tajné zprávě poznamenává: „*Představitelé Kambodže projevili svérázný názor na socialismus. Ze skutečnosti, že stát staví některé nové průmyslové podniky, vyvozují závěry, že budují socialismus.*“ (Zpráva o návštěvě Norodoma Sihanuka..., č. 032.298/60-7.)

Sihanuk v té době již silně pociťoval kambodžskou závislost na zahraniční pomoci a nátlak, který byl na jeho zemi prostřednictvím pomoci vykonáván zejména ze strany Spojených států. Prohlásil, že tomuto tlaku Kambodža neustupuje a buduje své hospodářství tak, aby se v budoucnu obešla bez pomoci. Dnes je již kambodžské hospodářství na takové úrovni, že zastavení zahraniční pomoci je nezničí. Kambodža by žila sice chudě, ale

žila by i bez této pomoci (*Zpráva o návštěvě Norodoma Sihanuka...*, č. 032.298/60-7). Tento Sihanukův odhad se bohužel v následujících letech nepotvrdil.

Na závěr své návštěvy Norodom Sihanuk a Antonín Novotný slavnostně podepsali v prezidentském zámku v Lánech *Smlouvu o přátelství a spolupráci mezi ČSSR a Kambodžou*. Byla rovněž podepsána dohoda o kulturní spolupráci (*Smlouva o přátelství...*, 1960, s. 1; *Komuniké o státní návštěvě...*, 1960, s. 1).

Sihanuk poté Československo několikrát navštívil, soukromě přijel anebo se chystal přijet i v následujících letech. Hlavním důvodem byly návštěvy jeho syna Sihamoniho, který v Československu studoval, a udržování kontaktů s československými představiteli. V roce 1967 se Sihanuk osobně účastnil světové premiéry svého filmu *Začarovaný les* v pražském kině U Hradeb.

Vzájemné vztahy se dále rozvíjely na vyšší úrovni. V únoru 1962 navštívila Kambodžu československá vládní delegace. Československý prezident Antonín Novotný vykonal návštěvu Kambodže v lednu 1963 během své asijské cesty. Tehdy bylo vydáno společné komuniké, v němž Československo vyslovilo podporu kambodžskému návrhu na svolání mezinárodní konference o zárukách neutrality Kambodže a souhlas s politikou zmiřování mezinárodního napětí a s poskytováním pomoci rozvojovým zemím bez hospodářských a vojenských podmínek. Uskutečnily se též výměny parlamentních delegací a mnoho zájezdů studijních skupin, expertů a zástupců organizací mládeže obou zemí. Vznikl Národní výbor pro kambodžsko-československého přátelství, jehož předsedou byl San Yun.

V roce 1963 byl pozván na léčení do Československa rovněž ministr národní obrany a náčelník generálního štábu generál Lon Nol. K jeho návštěvě však nakonec nedošlo. Lon Nol sdělil kambodžskému velvyslanci v Paříži, že na léčení do ČSSR jet nemůže, protože mu ho již zajistila francouzská strana. Z důvěrných zdrojů bylo však zjištěno, že v době, kdy byl Lon Nol ve Francii, odkud měl do Československa přicestovat, hlásilo emigrantské rádio *Idsmere Urei*, že Lon Nol chce provést převrat proti Sihanukovi. Proto se v této delikátní situaci neodvážil do ČSSR odcestovat (*Návštěva kambodžského ministra národní obrany*, čís. 028 877/63; *Telegram z Phnom Penhu*, ev. č. SO: 10832).

Československo jako jedna z prvních zemí vydalo v roce 1967 prohlášení o uznání současných kambodžských hranic, čímž morálně a politicky podpořilo kambodžskou pozici při obraně její územní integrity. I v dalších letech československá vláda opětovně vystoupila na obranu územní nedotknutelnosti Kambodže (*Doležal*, 1973, s. 186–187).

Hospodářské vztahy

Československo-kambodžské hospodářské styky se rozvíjely dynamicky. V srpnu 1956 odletěla československá vládní delegace do Kambodže připravit příslušné dohody, které pak byly podepsány dne 5. 10. 1956 v Phnom Penhu. Šlo o obchodní a platební dohodu a o dohodu o vědecké a technické spolupráci. V roce 1961 byla v Phnom Penhu uzavřena *Dohoda o hospodářské spolupráci*, na jejímž základě jí byl poskytnut dlouhodobý úvěr na 100 milionů Kčs.

Československo poskytlo Kambodži bezplatnou hospodářskou pomoc zasláním dvou dieselagregátů a elektrárny. Hlavní část našeho vývozu do Kambodže tvořily strojírenské výrobky jako silniční a stavební stroje, vozy na odvoz popela, diesellové motory, motocykly a další. Ve vývozu spotřebního zboží převládal textil a cukr, vyváželo se však též sklo a drobné spotřební zboží. Největším propagačním úspěchem československého průmyslu v Kambodži se zřejmě staly motocykly Jawa, u nichž Kambodžané oceňovali jejich dobrou kvalitu a nízkou cenu. Obchodní zpráva z prosince 1958 k tomu poznamenává: „*Většina Kambodžanů neví, co je Československo, ale že Jawy jsou z Československa, to dnes ví každý.*“ (*Obchodně politická zpráva*, 1958.)

Československo dodalo Kambodži na výhodný dlouhodobý úvěr ve výši 55 milionů Kčs i pět průmyslových celků: rafinérii cukru, závod na výrobu pneumatik, závod na montáž traktorů, 36 MW elektrárnu a závod na výrobu munice. Tato zařízení smontovali

a uvedli do provozu českoslovenští technici v letech 1964–1970. Provoz v těchto závodech probíhal zpočátku pod dohledem našich odborníků v rámci technické pomoci. Kromě toho Československo poskytlo Kambodži určité množství školského a zdravotnického zařízení. Jednalo se i o československé pomoci při stavbě přehrady na Mekongu (*Ministerstvo zahraničních věcí, č. 022.059/60-7*). Koncem sedmdesátých let na projektu hydrolaboratoře na řece Mekong, který zadalo Československu UNESCO, pracovalo pět českých specialistů z Hydroprojektu Bratislava (*Zpráva o činnosti ZÚ Phnom Penh v I. pololetí 1970, č. 035/70*).

Do ČSSR se dováželo koření a rýže. Jinak byla vyrovnanost platební bilance řešena re-exporty kambodžských produktů, zejména rýže, rýžových otrub a kukuřice do asijských zemí, sousedících s Kambodžou. Československo-kambodžský obrat činival až 150 milionů rielů ročně.

Výrazný úspěch představovala nová městská elektrárna v Chak Angre v Phnom Penhu, vybudovaná s československou pomocí. Byla slavnostně odevzdána do provozu dne 28. 6. 1960 za účasti prince Sihanuka (*Rudé právo, 1960, s. 3*), která po rekonstrukci funguje dodnes.

Celkově úspěšná ekonomická spolupráce neprobíhala ovšem vždy hladce. Vyskytla se i řada problémů. Proti vstupu Československa jako nepohodlného konkurenta do Kambodže bojovala zejména Francie. Zpráva naší ambasády v Phnom Penhu ze druhé poloviny padesátých let si stěžuje: „*Francie... vynakládá veškeré úsilí, aby Kambodžu oddálila od ČSR. Používá všech možných prostředků. V první řadě francouzští experti znemožňují realizaci čs.-kambodžské obchodní dohody. Vyvolávají umělé potíže při uskutečňování pomoci ČSR v Kambodži. V r. 57 nebyly dosud instalovány 2 dieselařegáty, jež dostal Sihanuk darem během své návštěvy v ČSR. Francouzští experti na ministerstvu plánování je přidělili do provincií, kde mají sloužit při výstavbě továren. Stavby však začnou nejdříve za rok, nehledě k tomu, že jejich doprava bude velmi obtížná, ne-li nemožná. Stejná situace je s tepelnou elektrárnou, jejíž stavbu Francouzi znemožňují. Na ujasnění situace je nutno podotknout, že výrobu i rozdělování elektrické energie má v rukou francouzská společnost pro elektřinu a vodu, jež podepsala s Kambodžou dohodu o tomto výlučném právu do konce r. 1960. Francouzští experti znemožňují kambodžským studentům studia v ČSR a snaží se o zamezení návštěv Československa Kambodžany. Postavení ČSR je přes všechny tyto potíže velmi dobré a navázání úzké spolupráce je otázkou času. Jakmile se Kambodža oprostí od vlivu francouzských expertů, kteří prozatím suverénně ovládají státní aparát, budou dány dobré podmínky pro užší i intenzivnější čs.-kambodžskou spolupráci.*“ (*Zpráva ZÚ Phnom Penh, b. d.*)

Když byla v roce 1963 zahájena výstavba montovny traktorů Zetor v Sihanoukville (Kompong Somu), rozpoutalo zastupitelství traktorů značky Fergusson velkou reklamní kampaň, v níž se ozývaly i výhrady k československým traktorům. Zpráva naší ambasády v Phnom Penhu k tomu poznamenává: „*Tato stavba má nejslabší vedení. Řediteli Mang Lonovi nepřírostla stavba k srdci a kromě toho není zdrav, p. Chuop Saron je pak úplně neschopný člověk, který věci nerozumí. Proto s. Bárek [československý expert – poznámka autorů] musí pracovat za něho a často napravovat jeho chyby.*“ (*Informativní zpráva o návštěvě stavení montovny traktorů, č. 080/63.*)

Vyřešeny musely být i problémy s dodávkami vody, kdy se bez důkladného prověření počítalo s jejími dodávkami z městského vodovodu, který neexistoval, a s napojením na elektrárnu, která odmítala proud dodávat. Z různých domácích skladů bylo třeba opatřit materiál pro rozvod proudu a vypracovat projekt dielelektrárny (*Informativní zpráva o návštěvě stavení montovny traktorů, č. 080/63*),

Téměř diplomatickou aféru vyvolaly obtíže, spojené s výstavbou cukrovaru. Při analýze vzorků cukrové třtiny technici počítali s všeobecnou kvalitou surového cukru tak, jak jim byl předložen ve vzorcích, přičemž předložené vzorky představovaly optimální, skoro výjimečnou a nikoli běžnou kvalitu. Také ostatní problémy výroby cukru (sběr šťávy,

opatřování dřeva pro její zahušťování, svoz do závodu) nebyly předem dostatečně prozkoumány. To vedlo k nízké rentabilitě a k obtížím se zajištěním suroviny pro cukrovar stavěný v Kompong Thomu. Problém se stal o to palčivější, že po odřeknutí americké pomoci, po vyhlášení hesla *Kambodža si pomáhá sama* a po zjištění, že národní podniky mají na rozdíl od soukromých daleko k uspokojující rentabilitě, považoval princ Sihanuk otázku cukrovaru za klíčovou. Dne 7. 12. 1963 adresoval proto osobní dopis prezidentu Novotnému diktovaný obavou, že při nezdaru se surovinou bude v Kambodži stát podnik, který zemi nepřinese tolik žádoucí hospodářský prospěch a že jakéhokoli nezdaru využije protisihanukovská propaganda (Věc: *Výstavba cukrovaru v Kambodži*, č. 093/93).

Problém se československým odborníkům podařilo vyřešit a cukrovar byl v roce 1965 uveden do provozu. Podobně výrobní pneumatik v Takhmao zahájila zkušební provoz v prosinci 1966. Celkově českoslovenští odborníci s kambodžskými spolupracovníky zpravidla dokázali obtíže, spojené s výstavbou dodaných celků či s nedostatkem náhradních dílů, úspěšně překonávat. Efektivnímu provozu těchto celků v pozdějších letech bránil spíše politický vývoj v zemi než technické problémy.

Na žádost prince Sihanuka byla kambodžské armádě v roce 1964 poskytnuta i československá vojenská pomoc ve výši 1 100 000 Kčs. Příznačné pro tehdejší napjatou politickou situaci v Kambodži po odřeknutí americké pomoci bylo, že Sihanuk požádal o poskytnutí této pomoci namísto dohodnutého vyškolení 20 specialistů v československých vojenských učilištích a místo dodávky části traktorů. Pomoc se skládala ze strojního vybavení pro ženijní jednotky a z lehkých zbraní (400 karabin vz. 43/44 S, 800 samopalů vz. 41S, 80 lehkých kulometů vz. 62 a 1 440 000 kusů nábojů), (*Důvodová zpráva*, čj. 022.944/64-7; *Vojenský materiál určený pro Kambodžu*, čj. 022.944/64-7).

Dodávka měla dorazit ve druhé polovině září. Princ Sihanuk však v posledních červenových dnech požádal prezidenta Novotného, aby nevelké množství zbraní bylo odesláno co nejrychlejší cestou, nejlépe československým letadlem, tak, aby došlo do Kambodže před koncem srpna.⁶ Svou žádost zdůvodnil tím, že v měsíci srpnu bude předávat rolnickým a studentským milicím zbraně poskytnuté v rámci pomoci některými spřátelenými zeměmi jako SSSR, ČLR, Francií a Jugoslávií a že „by byl velmi rád, kdyby při této akci mohl předat také zbraně ze spřáteleného Československa“ (*Dopis pro čs. prezidenta...*, čj. 027.057/64-7).

Hospodářské a finanční vztahy mezi Kambodžou a Československem se však neomezily jen na obchod, dodávky průmyslových závodů či vojenské pomoci. Například když v roce 1958 zůstalo v důsledku požáru v Phnom Penhu asi 500 rodin bez přístřeší, Československý červený kříž jim poskytl prostřednictvím naší ambasády finanční pomoc (*Ministerstvo zahraničních věcí*, č. 115/372/58-7).

Kulturní a sportovní styky

Československo-kambodžské kulturní styky byly až do počátku šedesátých let minulého století na nízké úrovni, která neodpovídala rozsahu diplomatických či hospodářských styků v té době. K podstatnému zvýšení intenzity kulturních kontaktů došlo po sjednání kulturní dohody v roce 1960. Byla rozšířena spolupráce v oboru školství, výchovy a umění a uskutečnila se celá řada významných akcí. I poté se však vzájemné kulturní styky realizovaly spíše formou jednotlivých příležitostných akcí a nešlo o soustavnou spolupráci. Všechny realizované projekty byly označeny jako úspěšné.

V roce 1958 v Kambodži vystupoval Slovenský lidový umělecký kolektiv (SLUK). Po úspěšném představení před králem byl jeho vedoucí dekorován kambodžským řádem (*Zájezd souboru SLUK do Kambodže*, č. 148.182/56). V listopadu 1958 pak navštívil Kambodžu loutkářský soubor Radost. Vystoupil zde s loutkovými představeními pro děti.

V prosinci 1958 přicestovali do Kambodže českoslovenští filmaři Vlado Kubenko a Ján Cifra. Během svého více než půlročního pobytu natočili v provincii Siem Reap širokoúhlý barevný film *Angkor Vat*, černobílý *Bayon*, dále barevný film *Den v Phnom Penhu*

a osm filmových šotů pro zpravodajský film a televizi (*Zpráva o pobytu filmařů v Kambodži, č. 1.110/59*). Jejich fotografie Angkoru dnes představují neocenitelný dobový doklad o vzhledu této památky na konci šedesátých let. V Kambodži byly opakovaně pořádány Dny československého filmu. Jen ve druhém pololetí roku 1962 shlédlo československé filmy přes 70 000 diváků.

V roce 1961 odcestovali první kambodžští studenti ke studiu na československých vysokých školách.

V Phnom Penhu se konaly výstavy *Patnáct let československé tělovýchovy a sportu* (1961) a *Československo* (1962). Zástupci Kambodže se naopak opakovaně účastnili brněnského veletrhu.

V červenci 1964 pražští diváci obdivovali představení sedmičlenného kambodžského Královského baletu s jeho klasickými výstupy, vedeného princeznou Bopha Devi. Všechna představení souboru v pražském Divadle ABC byla vyprodána. Ministerstvo školství a kultury ČSSR společně s kambodžským velvyslanectvím zorganizovalo v roce 1966 v Náprstkově muzeu v Praze výstavu *Kambodža dnes*. V roce 1966 uspořádal český khmerista Josef Šrám kurz *Úvod do studia kambodžského jazyka* na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jeho *Malý česko-khmerský slovník*, který byl v roce 1990 připraven k vydání, zůstal bohužel v rukopise. Režiséri Vladimír Sís a Ladislav Smoček natočili v Kambodži v roce 1967 film *Piknik* o pěti amerických vojácích, bojujících v džungli. Československo se opakovaně účastnilo Mezinárodního filmového festivalu v Phnom Penhu a kambodžské filmy byly promítány u nás (*Zpráva o činnosti ZÚ Phnom Penh v I. pololetí 1970, č. 035/70*).

K rozvoji vztahů došlo rovněž ve sportovní oblasti. Kambodžu navštívilo mnoho československých sportovců. Byli to především odbíjenkáři a fotbalisté slovenských i českých ligových klubů. V únoru 1958 přiletělo do Kambodže mužstvo kopané Rudá hvězda Bratislava. Ta sehrála v Phnom Penhu tři utkání, všechna vítězná. Prince Sihanuka zaujal výkon československého mužstva natolik, že prostřednictvím našeho velvyslance požádal o vyslání dvou fotbalových trenérů do Kambodže. Od března do září 1959 pak v Phnom Penhu působil trenér František Kolman, který zde trénoval žáky škol Institut National Pédagogique, École Nationale des Arts et Métiers a Lycée Sisovath. Připravil rovněž kambodžské mužstvo na mezistátní utkání s Laosem a v jednoměsíčním kurzu vyškolil kádr trenérů a rozhodčích z řad instruktorů tělesné výchovy na školách (*Zpráva o činnosti s. Kolmana, č. 1272/59*). V roce 1961 sehrál fotbalový klub Spartak Praha v Kambodži tři vítězné zápasy. Poslednímu zápasu s národním mužstvem Kambodže osobně předsedal šéf státu princ Sihanuk. V první polovině šedesátých let pak v Kambodži působil po dobu jednoho roku další československý tělovýchovný expert. Měl zde za úkol připravit systém výchovy tělovýchovných kádrů. Příprava masových tělovýchovných vystoupení, kterou řídil, zůstala bohužel nedokončena. Ke konci roku 1963 se uskutečnil na phnompenhském stadionu další přátelský fotbalový zápas. Tentokrát přiletělo družstvo Dukly Praha, které 17. prosince porazilo kambodžský výběr 5:0 (*Zájezd Dukly Praha, 1964; Zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích se zahraničím, 1962; Kambodžská tělovýchova – vyžádání zprávy, č. 025-258/7/64*).

Jako výraz přátelských vztahů byla jedna z hlavních phnompenhských ulic v roce 1965 pojmenována třída Československé socialistické republiky.

PŘEVRAZ V ROCE 1970 A POSTUPNÉ ZMRAZENÍ VZTAHŮ S KAMBODŽOU

Koncem šedesátých let minulého století se prudce změnila situace na domácí politické scéně v Československu. Došlo k okupaci Československa státy Varšavské smlouvy, v komunistickém a státním aparátu proběhly rozsáhlé čistky, potlačující jakékoli liberální projevy. Československo se stalo poslušným satelitem Sovětského svazu a stálo na jeho straně i v prohlubující se čínsko-sovětské mocenské roztržce. Naopak Sihanuk se stále více přikláněl na stranu Číny. Na domácí scéně pak nelítostně potlačoval levici. Zpráva naší

ambasády v Phnom Penhu za první pololetí roku 1970 charakterizuje vzájemné vztahy se Sihanukovou Kambodžou jako „*nijak zvlášť srdečné*“ (*Zpráva o činnosti ZÚ Phnom Penh v I. pololetí 1970*, č. 035/70).

V lednu 1970 Sihanuk odjel do Francie a poté plánoval návštěvu několika spřátelených států. V Československu požádal o zprostředkování odpočinkového pobytu v okolí Prahy. Plánoval zde oficiálně navštívit prezidenta republiky Ludvíka Svobodu a uspořádat promítání svého nového filmu *Soumrak*. Před zakončením jeho pobytu ve Francii došlo však k novému vyhocení situace v Kambodži a pravice v čele s generálem Lon Nolem iniciovala státní převrat. Tradiční královské zřízení se stalo minulostí a byla vyhlášena republika. Po dohodě s novou vládou zahájily již v dubnu téhož roku americké a jihovietnamské jednotky rozsáhlé operace na kambodžském území. Konflikt ve Vietnamu přerostl ve válku v Indočíně. Ze Sihanuka se stal přes noc exulant bez vlasti. K návštěvě Československa už nedošlo (*Norodom Sihanuk – Kambodža – Pobyt v ČSSR, 1970*, č. 020.865/70/5).

Po Lon Nolově státním převratu Československo odvolalo svého velvyslance z Phnom Penhu „ke konzultacím“, formálně však diplomatické styky s Lon Nolovým režimem nepřerušilo. Nadále je udržovalo na nejnižší možné úrovni. Na ambasádě v Phnom Penhu ponechalo pouze jediného diplomata a odvolalo československé specialisty z Kambodže (*Řešení situace vzniklé obsazením budovy velvyslanectví Kambodže, b. d.*). Důvodem byla neujasněnost situace v Kambodži i pokračující nepříliš dobré vztahy se Sihanukem, pod jehož vedením byla po Lon Nolově převratu v exilu zformována opoziční vláda Jednotné národní fronty Kambodže (FUNK).⁷ Analýza naší ambasády v Phnom Penhu udává: „*Lidé, kteří v současné době obklopují Sihanuka, patří většinou mezi reakčně monarchistické a protisovětské elementy a také Sihanuk sám je v zemi dobře znám jako vášnivý monarchista a antikomunista, který nechal zlikvidovat celou řadu pokrokových, demokraticky a socialisticky smýšlejících vlastenců, čímž pomohl posilování pravicových sil v zemi.*“ (*Situace po sesazení Sihanuka...*, č. 029/70.)

Nová Lon Nolova vláda se naproti tomu alespoň v prvním období po nástupu k moci snažila profilovat jako „vláda národní záchrany“ a pokračovatelka kambodžské neutrality, neangažovanosti. Vyjádřila i ochotu plnit všechny mezinárodní závazky. Analýza ambasády v Phnom Penhu po pádu Sihanuka k tomu říká: „*Nynější vláda, nehledě na její pravicový charakter, je z řady příčin zainteresována na přítomnosti socialistických zemí v Kambodži a snad i na rozvoji a přátelské spolupráci s nimi. K tomu ji v současné době tlačí Francie, která se bojí, že by zůstala osamocena s USA a že by zde a postupně v celé oblasti ztratila i své vlastní postavení. Rovněž nynější garnitura vlády se pravděpodobně nehodlá dostat do pouze jednostranné závislosti na USA a jejich přímých spojenců, hlavně z obavy, že by byla přinucena zúčastnit se nakonec i války proti Vietnamu. Zůstává ale otevřena otázka, do jaké míry jí bude dovoleno, zřejmě ve stále složitějším vývoji situace v oblasti, tuto alespoň trochu samostatnou politiku provádět... Kdyby socialistické země dále udržovaly styky se současnou phnompenhskou vládou, třeba dočasně jen demonstrováním přítomnosti v Kambodži, mohly by účinněji ovlivňovat další vnitro i zahraničně politický vývoj, aby se země nedostala do plné závislosti na USA.*“ (*Situace po sesazení Sihanuka...*, č. 029/70).

Svou roli sehrály rovněž hospodářské důvody. Lon Nolův režim totiž nepřerušil ekonomickou spolupráci s komunistickými zeměmi. Analýza ambasády referuje: „*Naše organizace zahraničního obchodu jedná o dovozech kaučukového polotovaru, dřeva, gumové obuvi, baterií a pneumatik. Z hlediska našeho vývozu do Kambodže zůstává otevřena otázka silničních a stavebních strojů pro ministerstvo veřejných prací, kde zájem na dovozu z ČSSR nepominul... Pokud jde o dřívější závazky a jejich plnění, dlužno říci, že je kambodžská strana dále podle dohod plní. Dne 4. 4. t. r. nám rádně zaplatila splátku na muniční závod. Pokud je k bilaterálním hospodářským jednáním potřeba součinnosti ministerstva obchodu, není nám odpírána.*“ (*Situace po sesazení Sihanuka...*, č. 029/70.)

Sihanukovu pozici charakterizuje citovaná analýza takto: „*U samotného Sihanuka zůstanou jeho možnosti zřejmě dále dosti omezeny. Třeba očekávat, že bude stále více v rukou ČLR a Vietnamu a pouze metodami boje – nikoliv jednáními – by mohl mít naději své postavení s jejich pomocí postupně eventuelně rozšiřovat. Sihanuk odhaduje sám, že by k osvobození Kambodže mohlo dojít za rok, za dvě léta. Zdá se, že socialistickým zemím bude třeba podporovat progresivnější stránku vývoje, zejména bude-li usilovat zdejší komunistická strana o legální obnovu činnosti. Pro tyto země a také ČSSR zůstane nadále hlavní otázkou co nejučinnější podpora boje vietnamského lidu a nikoli osoby [myšleno Sihanuka – poznámka autorů] nebo skupiny, jejichž moc může být stejně pomyslná.*“ (Situace po sesazení Sihanuka..., č. 029/70.)

I ve vztahu k Sihanukovi proto československá vláda zaujala vyčkávací postoj. Po ustavení opoziční vlády Jednotné národní fronty Kambodže (FUNK) v čele se Sihanukem ji dne 4. 5. 1970 Československo fakticky uznalo zasláním blahopřejného telegramu předsedy Národní fronty ČSSR Evžena Erbana Sihanukovi. Dne 6. května vláda vydala prohlášení, odsuzující agresi USA a jižního Vietnamu proti Kambodži. V červenci téhož roku byl přijat Národní frontou ČSSR na návštěvě dobré vůle člen předsednictva a ministr financí a hospodářství vlády Národní jednoty Penn Noutha, Thiounn Mumm (*Ministerstvo zahraničních věcí, č. j. 024.620/70-7*).

Instrukce pro československé velvyslance z roku 1970 nařizuje: „*Požádá-li kambodžský titulář vyslaný Sihanukem o protokolární návštěvu, přijmi jej a návštěvu v obvyklé lhůtě opláť. Kontakty využíj k získání informací o záměrech Sihanuka. Náš postoj ke kambodžské otázce vychází z toho, že nechceme učinit nic, co by prospělo proamerickým silám v Kambodži nebo na druhé straně mohlo poškodit naše vztahy s protiimperialistickými silami jihovýchodní Asie a zájmy Vietnamské demokratické republiky, Prozatímní vlády jižního Vietnamu a národního lidového hnutí. Změnu čs. oficiálních vztahů k vládě Sihanuka či Lon Nola zatím konkrétně nenavrhujeme.*“ (*Dokument Ministerstva zahraničních věcí, č. 022.906/70-7*.)

I přes politickou omezitelnost se vztahy československé vlády s FUNK a s Lon Nolovým režimem záhy vyhroutily. Důvodem se stala demonstrativní okupace kambodžské ambasády v Praze prosihanukovskými diplomaty a studenty v srpnu 1970, v jejímž čele stál bývalý tajemník ambasády Isoup Ghanty (*Vážený soudruh Dr. Gustáv Husák, č. j. 024.458/70-7*). Česká policie nakonec donutila demonstranty ambasádu po třech týdnech vyklidit. To vyvolalo ostré protesty ze strany vlády FUNK i samotného Sihanuka.

Příznačně pro tehdejší dvojaký československý postoj je, že naše úřady budovu kambodžské ambasády diplomatům Lon Nolova režimu již nevrátily, československá vláda nepřijala delegaci vlády Lon Nola, vedenou ministrem Hang Thun Hakem, a náš *chargé d'affaires* se nezúčastnil ceremonie vyhlášení republiky v Phnom Penhu (*Záznam o rozhovoru pracovníka 7. ter. odboru MZV..., 1979, č. j. 025.628/70-7*).

ZÁVĚREČNÁ FÁZE DIPLOMATICKÝCH STYKŮ PŘED NÁSTUPEM RUDÝCH KHMERŮ V ROCE 1975

V dubnu 1971 navštívil velvyslanec Kambodže v Moskvě Chhea San československého tituláře a požádal jménem vlády Jednotné národní fronty Kambodže, aby ČSSR tuto vládu uznala, poskytla jí přímou materiální pomoc a přerušila styky s režimem Lon Nola (*Žádost kambodžské vlády Národní jednoty o uznání, č. 022.305/71-7*). Stav omezených vztahů s oběma stranami kambodžského konfliktu a vyčkávání však přetrvávaly až do roku 1973. Československá ambasáda v Phnom Penhu dostala příkaz udržovat s vládou Lon Nola jen omezené, formální styky a omezit činnost úřadu na monitorování situace a na pomoc obchodnímu oddělení. Jen v roce 1972 zaslalo naše velvyslanectví v Phnom Penhu ústředí 122 šifrovaných telegramů a dvě stovky nešifrovaných telegramů. Obchodní oddělení vyvíjelo značné úsilí o návratnost československých úvěrů a hospodářských pohledávek (*Zpráva o činnosti velvyslanectví v Phnom Penhu ve II. pololetí 1972, č. 01012/73*).

O vztahu k vládě FUNK vypovídá instrukce z února 1972 pro československý zastupitelský úřad v Moskvě: „V zásadě se nevyhýbáme stykům se Sihanukovou reprezentací a uznáváme její vliv v Kambodži. Vzhledem k existenci čs. a jiných zastupitelských úřadů zemí socialistického světa v Phnom Penhu a pročínské orientaci Sihanukovy FUNK a vlády v Pekingu však nutno postupovat obezřetně. Při rozhovoru možno bez dalších závazků přislíbit tlumočení sdělených informací ústředí. Případné protisovětské poznámky odmítni. Dle možnosti ověř názory na vývoj v Kambodži, rozložení sil a na řešení konfliktu v Kambodži i celé Indočíně.“ (Instrukce pro ZÚ v Moskvě ve věci návštěvy kambodžského tituláře, č. 025.199/72.)

Koncem dubna 1972 byl z Prahy odvolán velvyslanec Caimeron. Jako hlavní důvod bylo uvedeno přání Lon Nolovy vlády nepůsobit československé vládě obtíže tím, že velvyslanec Caimeron by v Praze po odjezdu finského tituláře zastával funkci *doyena* diplomatického sboru a že jsou zde zastoupeny země, které jako právoplatnou kambodžskou vládu uznávají vládu FUNK.⁸ Jako podpůrné důvody jeho odvolání byla uvedena autonehoda velvyslance a jeho více než sedmileté působení v Praze. Československá strana nadále projevovala zájem udržovat vzájemné vztahy pouze na úrovni *chargé d'affaires* (Kambodža – odvolání kambodžského velvyslance, č. 021.484/72-7).

Komunistické vedení v Praze si už dávno nedělalo iluze o tom, že by protisihanukovský převrat mohl umožnit posílení levicových sil v Kambodži. Provázanost Lon Nolovy vlády se Spojenými státy a její angažovanost v indočínském konfliktu byly příliš zřejmé. Naopak vliv FUNK a počet odpůrců Lon Nolova režimu stále rostly. Otázka mezinárodního uznání Sihanukovy vlády se stala jedním z hlavních zahraničněpolitických cílů FUNK. V neoficiálním rozhovoru s československým velvyslancem v Moskvě požádal Sihanukův velvyslanec o podporu ČSSR v této otázce.

V prosinci 1973 sdělil československý *chargé d'affaires* v Phnom Penhu řediteli diplomatického protokolu lonnolovského režimu rozhodnutí vlády ČSSR o zastavení činnosti československého zastupitelského úřadu v Phnom Penhu a o stažení jeho pracovníků do ústředí. Dále oznámil, že do konce ledna 1974 opustí Phnom Penh poslední pracovníci naší ambasády. Vedoucí diplomatického protokolu ministerstva zahraničí sdělil lonnolovskému *chargé d'affaires* v Praze, že v důsledku těchto opatření ČSSR nepovažuje nadále za užitečnou a účelnou ani činnost lonnolovské ambasády v Praze. Na přelomu roku 1973–1974 ČSSR zároveň uznala exilovou vládu Jednotné národní fronty Kambodže v čele s Norodomem Sihanukem (Nožina – Šitler – Kučera, 2006, s. 123).

Komunistické vedení ČSSR pád Lon Nolova režimu přivítalo, ovšem po ukončení války v Kambodži v roce 1975 a po nástupu Pol Pota k moci ČSSR neobnovila efektivní diplomatické styky s Kambodžou. Vzájemné vztahy se ocitly na mrtvém bodě, i když v dubnu 1976 (výročí převzetí moci a zároveň jmenování Khieu Sampana novou hlavou státu po abdikaci Sihanuka) patřila československá vláda mezi asi dvacítku zemí světa, které zaslaly prostřednictvím svých úřadů v Pekingu (s Phnom Penhem v té době již neexistovalo poštovní ani telegrafické spojení) Demokratické Kampučii blahopřejný telegram. Očekávání ve vztahu k změnám zaváděným polpotovci byla optimistická. Text určený pro vzdělávání vysokých stranických funkcionářů na Vysoké škole politické ústředního výboru Komunistické strany Československa k tomu v intencích aktuální stranické linie poznamenává: „Na počátku r. 1975 zahájila osvobozená armáda rozsáhlou operaci s cílem dobytí hlavního města a zničení zbytků Lon Nolova režimu. Dne 17. dubna bylo osvobozeno hlavní město a došlo ke spojení celé Kambodže v rámci královské vlády národní jednoty. Padly definitivně americké doktríny »politického vakua« a »domina«.⁹ Byl plně zlikvidován loutkový režim a pozice amerického imperialismu i v této indočínské zemi. Moci se plně ujala Sihanukova královská vláda národní jednoty.“

Zásadní význam pro nový, demokratický vývoj Kambodže mělo zasedání Národního kongresu vlasteneckých sil Kambodže, jehož výsledkem bylo zrušení společnosti složené z bohatých a chudých a úplné odstranění všech forem vykořisťování. Je nutné zdůraznit, že

na práci v Jednotné národní frontě Kambodže se v současné době podílí i Lidová revoluční strana Kambodže /kambodžští komunisté/. Předsedou vlády se stal tajemník strany Pol Pot. Zemí spravují orgány lidové moci, které uskutečňují sociálně ekonomické přeměny. Velký pokrok byl dosažen zejména v hospodářském rozvoji. Kambodžská demokratická republika kráčí cestou socialistické perspektivy.“ (Kobr, 1977, s. 90–93.)

Toto chápání kambodžského problému přetrvávalo až do konce roku 1977, kdy došlo k ozbrojenému střetu Demokratické Kampučie s Vietnamem. Československý ministr zahraničních věcí Bohuslav Chňoupek na podzim roku 1977 v Národním shromáždění prohlásil, že „se zájmem sleduje vývoj v socialistické Kambodži“ (Kovanda, 1979, s. 36–40).

Brutalita komunismem inspirovaných Rudých Khmerů nebyla v normalizačním Československu diskutovaným tématem. Podle dostupných archivních informací se jí nezabývala ani československá tajná služba. Západní tisk sice o hrůzách režimu občas přinášel zprávy, avšak prvním státem, který prosazoval rezoluci k otázce porušování lidských práv v Demokratické Kampučii ve Výboru OSN pro lidská práva v Ženevě, byla až roce 1978 Velká Británie. Sovětský svaz ještě tehdy tento návrh odmítl jako „politicky motivovaný“ (Nožina – Šitler – Kučera, 2006, s. 128).

Ani českoslovenští disidenti, kteří za těchto okolností neměli přístup k relevantním informacím, se k situaci v Kambodži nijak nevyjadřovali.

PRINC SIHAMONI V PRAZE

Na pozadí těchto bouřlivých událostí se odvíjel příběh Sihanukova syna, prince Sihanoniho, který prožil své mládí v Praze. V květnu 1962 napsal princ Norodom Sihanuk dopis prezidentu Antonínu Novotnému a požádal ho, zda by jeho syn, princ Sihanoni, nemohl pokračovat ve svém vzdělávání v Československu. Vedl ho k tomu zřejmý důvod. Ve svém hledání nové cesty nechtěl být odkázán jen na znalosti, pocházející ze Západu. Potřeboval někoho, kdo by důvěrně znal i druhou stranu „fronty“. Ze stejného důvodu umístil i svého druhého syna Narindraponga v Moskvě. Ten zde později absolvoval politologii a trestní právo na Lomonosovově univerzitě. Prezident A. Novotný souhlasil a princ Sihanoni obdržel vládní stipendium.

Mladý princ (narozený v roce 1953) přijel do Československa v červnu 1962. Zpočátku bydlel na kambodžském velvyslanectví. Dne 31. 8. 1962 byl zapsán do 3. třídy Základní devítileté školy v Praze 6 v ulici Majakovského. Ministerstvo školství ČSSR mu rovněž zajistilo preceptora. Jeho úkolem bylo zabývat se se Sihanonim přípravou do školy, pokračovat s ním podle Sihanukova přání ve studiu francouzštiny a doprovázet jej na kulturní podniky. Sihanoni měl velké pohybové nadání a miloval balet. Proto mu byly umožněny návštěvy sobotních baletních představení v Národním divadle a v Tylově (dnešním Stavovském) divadle (*Opis. Zpráva o princovi Norodomu Sihanonim, 1962; Zpráva o pobytu ve škole prince Norodoma Sihanoni, 1963*). V roce 1967 natočil český režisér Vladimír Sís o Sihanonim dokumentární film *Jiný malý princ*, jehož název parafrázoval název slavné knihy Saint-Exupéryho.

Princ Sihanoni ukončil základní školu v roce 1967 a pokračoval ve vzdělání na Pražské konzervatoři. Během Sihanoniho školních prázdnin v Phnom Penhu v roce 1968 uspořádal princ Sihanuk v divadle Chakdomukh pro diplomatický sbor, experty OSN, novináře a další hosty představení klasického západního baletu a khmerských tradičních tanců. Hvězdou večera byl princ Sihanoni. Princ mimo jiné tančil Pilky ze Slovanských tanců Leoše Janáčka.

Po začátku obsazení Československa zeměmi Varšavské smlouvy v srpnu 1968 se princ vrátil do Prahy a koncem září nastoupil zpět na konzervatoř. Se svými spolužáky se zúčastnil demonstrací proti okupaci. V roce 1970 obdržel závěrečné vysvědčení se známkou „velmi dobrý“. Ve studiu na konzervatoři nadále pokračoval. Po Lon Nolově převratu již nemohl pobývat na kambodžské ambasádě, a proto se přestěhoval do rodiny ředitelky své

bývalé základní školy v ulici Majakovského a její dcery (*Nožina – Šitler – Kučera, 2006, s. 87–112*).

Od roku 1971 Sihamoni studoval tanec, hudbu a divadlo na Akademii múzických umění (AMU) v Praze. Počítal s tím, že se po studiích vrátí do Kambodže, kde bude pracovat v baletním oboru a zároveň jako pedagog. Sihamoni AMU ukončil v roce 1975 s výborným prospěchem.

Kambodžu, v níž vládli Rudí Khmerové, Sihamoni poprvé navštívil se svými rodiči v září 1975 a pobyl zde jeden měsíc. Kambodžská města již v té době byla vylidněna a Sihamoni byl záhy zařazen do skupiny určené k práci na rýžových polích. Oblečený chodil v černých kalhotách a haleně, těžce pracoval, spal v provizorních přístřešcích na polích a skromné jídlo dostával pouze dvakrát denně.

Sihamonimu se s obtížemi a pouze na rozhodné naléhání jeho otce podařilo získat povolení k návštěvě Československa na slavnostní promoci, konanou v září 1975. Jeho matce princezně Monineath, která ho chtěla doprovodit, už Rudí Khmerové povolení neudělili. Po promoci Sihamoni odcestoval do severokorejského Pchjongjangu za svým otcem, který zde pobýval na pozvání Kim Ir-sena, a věnoval se zde studiu filmového umění.

V březnu 1976 vedení Rudých Khmerů rozhodlo, že je nutné Sihanukovy syny Sihamoniho a Narindraponga přilákat zpět do Kambodže. Oba proto obdrželi zfalšované telegramy podepsané jménem prince Sihanuka, prikazující jim vrátit se zpět do vlasti na oslavy Nového roku a Dne nezávislosti. Sihamoni byl ihned po přiletu do Phnom Penhu obstopoupen vojáky a eskortován přímo do královského paláce, kde se ocitnul společně se Sihanukem, Monineath a Narindrapongem v domácím vězení. Zde prožili období vlády Rudých Khmerů.

Při následném obsazení země Vietnamci se Sihamonimu podařilo společně s rodinou odletět do Číny. Později se usadil v Paříži, ale ještě před tím musel podle tradic královské rodiny vstoupit do buddhistického kláštera a strávit tam jako prostý řádový mnich půl roku. V Paříži založil taneční školu a dosáhl postavení významného tanečního pedagoga (*Nožina – Šitler – Kučera, 2006, s. 130–141*).

PÁD RUDÝCH KHMERŮ A VZTAHY DO DEMOKRATICKÝCH ZMĚN V ČESKOSLOVENSKU V ROCE 1989

Diplomatické vztahy

V lednu 1979 se chopila moci v Kambodži levicová Kambodžská jednotná fronta národní spásy (KJFNS), která za pomoci vietnamských vojsk svrhla genocidní režim Rudých Khmerů. Naproti tomu Československá socialistická republika byla po invazi států Varšavské smlouvy v roce 1968 a po tzv. normalizaci – rozsáhlých stranických čistkách v průběhu sedmdesátých let – pevně začleněna do sovětského politického bloku. Tomu odpovídala i její zahraniční politika vůči Kambodži. Jednoznačně se proto postavila na stranu nové provietnamské vlády v Phnom Penhu. Dne 10. 1. 1979, tedy již dva dny po jejím ustanovení, vláda Československé socialistické republiky uznala Lidovou revoluční radu v čele s Heng Samrinem za jedinou představitelku Kambodže. Záhy nato otevřela v Phnom Penhu svůj zastupitelský úřad (*Čs. uznání kambodžské lidové revoluční rady, 1979, s. 1*). V březnu 1979 přicestovala na návštěvu do ČSSR sedmičlenná delegace ústředního výboru KJFNS, vedená jeho generálním tajemníkem Rosem Sammayem. Delegace jednala o rozvoji vztahů mezi oběma zeměmi (*Kambodžští hosté v ČSSR, 1979, s. 1*).

V roce 1980 se uskutečnila výměna oficiálních delegací na nejvyšší úrovni. V únoru navštívila Kambodžu československá stranická a vládní delegace, vedená generálním tajemníkem ústředního výboru Komunistické strany Československa a prezidentem ČSSR Gustávem Husákem. Na závěr rozhovorů v prezidentském paláci Chamcar Mon v Phnom

Penhu podepsali Gustáv Husák a Heng Samrin *Společné prohlášení*, které vyjadřovalo zájem o vzájemnou spolupráci a konstatovalo plnou jednotu názorů na aktuální mezinárodní problémy. V Phnom Penhu byla též den uzavřena dohoda o československo-kambodžské spolupráci ve zdravotnictví (*Cesta míru, přátelství, spolupráce, 1980, s. 83–106*).

V listopadu pak proběhlo jednání nejvyšších představitelů obou zemí v Praze. Bylo podepsáno několik dohod o spolupráci v různých sférách: dohoda o kulturní spolupráci, dohoda o zrušení vízové povinnosti ke služebním cestám, dohoda o výměně zboží, platební dohoda a dohoda o vědecko-technické spolupráci (*Praha uvítala představitele..., 1980, s. 1; Pro další rozvoj spolupráce, 1980, s. 1*).

Touto výměnou návštěv na nejvyšší úrovni byla odstartována československo-kambodžská spolupráce, jež byla v politické rovině v průběhu osmdesátých let nadále korigována aktivními výměnami delegací, prováděnými na základě dohodnutých ročních plánů. Docházelo k výměnám delegací komunistické mládeže, ministerstev vnitra, průmyslu a obchodu, poslaneckých sněmoven a dalších. Na mezinárodním fóru Československo aktivně podporovalo požadavky phnompenhské vlády na její diplomatické uznání a zastoupení v mezinárodních organizacích, především v OSN, kde se zasazovalo o odchod zástupců Pol Pota.

Kontakty mezi československou komunistickou vládou a levicovou vládou v Phnom Penhu byly velmi aktivní až do roku 1989, kdy v Československu padl komunismus.

I když československý komunistický tisk hýřil oslavnými články o vítězstvích vládních a vietnamských jednotek v Kambodži a o nadšení jejích obyvatel pro budování socialismu, tajné zprávy z československých ambasád v Phnom Penhu i v Hanoji hodnotily situaci daleko střízlivěji. Dnes jsou neocenitelným zdrojem informací o složitém vývoji v Kambodži v osmdesátých letech. Například zpráva z ledna 1981 udává: „*Zejména venkovské obyvatelstvo je stále pod vlivem polpotismu a často se i podřizuje pokynům nepřátel. Vliv strany je dosud slabý, výstavba Lidové revoluční strany Kambodže pokračuje pomalu, ideologická a propagandistická práce je na počátku.*“ (*Velvyslanectví ČSSR v Phnom Penhu, č. j. 0202/82.*) Zpráva ambasády v Phnom Penhu za celý rok pak shrnuje: „*Nový režim neměl ani loni dostatek možností, aby přesvědčil obyvatelstvo o jeho přednostech, i když nenechával nikoho na pochybách, že postupuje směrem k socialismu. Režim nebyl ani schopen čelit rozsáhlé nepřátelské propagandě zvenčí i uvnitř země. Obyvatelstvo venkova z velké části vyčkávalo. Jeho postoj přesvědčivě charakterizuje rčení, které používají sami vesničané, že obyvatelstvo je strom, na který si jednou sedne tento druh podruhé onen druh ptactva, nějaký ten lísteček upadne, ale strom přetrvává a dále se košatí. Je závažné, že sami Kambodžané začali v druhé polovině roku hovořit o tom, že se mezi obyvatelstvem projevují i sympatie k nepříteli a že mnozí funkcionáři jsou dvojí tváře – ve dne pro revoluci a v noci pro Pol Pota.*“ O vojenské situaci zpráva píše: „*Kambodžská lidová republika neměla ani loni dostatek vlastních sil k samostatnému zajištění bezpečnosti a úspěšnému členění nepříteli. Armáda, jež má v jedné divizi, 3 brigádách a několika samostatných jednotkách asi 43–45 tis. nedostatečně vyzbrojených, politicky připravených a vycvičených vojáků, je stále v počátcích své výstavby... Protože ani výstavba jednotek ministerstva vnitra nepostupovala rychleji, je bezpečnost a obrana země zcela v rukou vietnamských jednotek. Jsou lokalizovány v pohraničí, v provinciích, v Phnom Penhu a v důležitých dopravních centrech; přirozeně nemohou být všude. Od osvobození, tj. v období tří let padlo v KLDK kolem 30 tis. vietnamských vojáků. Mimo to jsou nuceni operovat v nesmírně obtížném terénu (bažiny apod.) a podle odborného odhadu je 90 % z nich postiženo malárií, proti níž nemají ani částečnou odolnost, jaká je u khmerského obyvatelstva.*“ (*Velvyslanectví ČSSR Phnom Penh, č. j. 0216/82.*)

„*Někteří Pol Potovi vojáci utíkají do Sihanukových jednotek; na druhou stranu se však polpotovci snaží do Sihanukovy organizace proniknout. I ve své masověpoliticko-propagandistické práci mezi obyvatelstvem vystupují polpotovci jménem Sihanuka.*“ (*Velvyslanectví ČSSR v Phnom Penhu, č. j. 0264/82.*)

Hospodářské vztahy

V Kambodži po roce 1979 nefungovala průmyslová výroba, země byla sociálně rozvrácená. Tomu odpovídal i charakter hospodářské spolupráce mezi Československem a Kambodžou, zaměřené zejména v prvních letech po pádu Rudých Khmerů na bezplatnou hospodářskou pomoc při obnově země. Pomoc se prioritně orientovala na rekonstrukci závodů, postavených s československou pomocí. Dohoda o vědecko-technické spolupráci zahrnovala především poskytování služeb odborníků a poradců, výměnu informací a dokumentace a předávání vzorků surovin i výrobků. Důvodem všech zmíněných aktivit byly ve skutečnosti politické záměry komunistického bloku, prosazované i za cenu hospodářských ztrát.

Již v červenci 1979 československý zastupitelský úřad v Hanoji notifikoval kambodžské straně poskytnutí československé ekonomické pomoci za rok 1979. Naši odborníci v následujících letech bezplatně provedli rekonstrukci pneumatikárny v Takhmao a rovněž generální opravu a rozšíření elektrárny Chak Angre (18 MW), která byla hlavním zdrojem energie pro hlavní město Phnom Penh. Kambodžská strana rovněž požádala o pomoc při obnově textilní továrny v Phnom Penhu. Ta sice nikdy nefigurovala na seznamu investičních akcí, které v minulosti zabezpečovala československá strana v Kambodži, byla však vybavena československými stroji. Československo do ní proto dodalo sto nových textilních strojů a zajistilo opravu stávajícího inventáře. Později se podílelo i na rekonstrukci dalších průmyslových objektů.

Výměna zboží byla zahájena v roce 1982. ČSSR začala do Kambodže dodávat strojírenské výrobky (traktory, dieselagregáty, zdravotnickou techniku a jiné), dovážela suroviny (přírodní kaučuk, tropické dřeviny, sóju, rýži).

Československá strana, podobně jako další socialistické země, rovněž významně finančně sponzorovala otevření a provoz kambodžské ambasády v Praze. V polovině osmdesátých let dosáhl roční příspěvek výše 1 300 000 Kčs. To mělo být částečně rekompenzováno bezplatným poskytnutím místních sil pro opravu a provoz ambasády v Phnom Penhu dodávkami elektrické energie. Náklady, které si kambodžská strana za tyto služby účtovala, byly však natolik astronomické, že pro československou stranu bylo nakonec výhodnější dovézt vybavení ambasády z ČSSR a zajistit její opravu za pomoci našich odborníků (*Federální ministerstvo zahraničních věcí, k č. j. 010.850/82-3*).

Významnou součástí československé pomoci bylo uvedení nemocnice v Takeu do chodu. Na tuto akci byla vyčleněna částka 39,4 milionu Kčs. V provincii Kampot působili tři lékaři vyslaní Československým červeným křížem. ČSSR poskytovala Kambodži formou darů i léky a pomůcky pro invalidy.

Kultura a školství

Na československé školy bylo přijímáno ročně okolo 20 kambodžských stipendistů. Část z nich tvořili příslušníci kambodžské armády, studující na Vojenské akademii v Brně.

V kulturní oblasti měla kambodžská strana zájem, aby jí Československo pomohlo zejména v těch oborech, v nichž je světem uznáváno – animované filmy, loutkářství, hudba, péče o památky. Kulturní dohoda, podepsaná v listopadu 1980 v Praze, předpokládala rozsáhlou výměnu uměleckých souborů, překládání knih, vydávání literárních uměleckých a kulturních děl, výměnu celovečerních, dokumentárních a jiných filmů, vzájemné návštěvy spisovatelů, malířů, skladatelů a dalších kulturních pracovníků. I když tyto kontakty nakonec nebyly realizovány v takovém rozsahu, jak se předpokládalo, poskytly obyvatelům Československa řadu informací o kultuře Kambodže a naopak.

Na československém knižním trhu se objevily knihy českých autorů, zabývajících se kambodžskými událostmi, jako byly *Záhady Angkoru* od Milana Sručka či *Apokalypsa a znovuzrození* od Lydie Tarantové. V roce 1985 vyšla v ČSSR bohatě vypravená kniha Miloslava Krásy *Angkor, Umění staré Kambodže*, později přeložená do několika světových jazyků. Její obrazový doprovod tvoří fotografie Jána Cifry a Vlada Kubenka.

V Kambodži byly opakovaně pořádány týdny československého filmu, v roce 1987 první Dny československé kultury. Byly podepsány dohody o spolupráci československé a kambodžské televize a o spolupráci deníků *Rudé právo* a *Pracheachon*. Československá tisková agentura (ČTK) poskytla materiální pomoc kambodžské tiskové agentuře SPK.

Nejvýznamnějším společným počinem v oblasti filmové tvorby se stal koprodukční projekt československo-kambodžského filmu *Devět kruhů pekla*. Český lékař v něm pátrá po khmerské manželce a ztracené dceři v Phnom Penhu v roce 1979. Režisérem filmu byl Milan Muchna. Hlavní postavy Tomáše a Khemy ztvárnili Milan Kňažko a Oum Sovanny. Film měl slavnostní premiéru v dubnu 1988 v Praze a v květnu téhož roku v Phnom Penhu.

NOVÁ ÉRA VZTAHŮ PO ROCE 1989

Diplomatické vztahy

V listopadu 1989 nastoupilo Československo cestu demokratických změn. To se výrazně odrazilo i v bilaterálních vztazích s kambodžským státem. Zatímco do roku 1989 převládalo v těchto vztazích zaměření na ideologicky motivovanou tzv. internacionální pomoc, po roce 1989 bylo nahrazeno spoluprací na principech vzájemné výhodnosti. V důsledku procesů společenské transformace v obou zemích se ocitly tyto styky na nižší úrovni. Vzhledem k předcházející tradici živých kontaktů je to výzva pro budoucnost.

Rok 1989 přinesl i vyváženější pojetí vztahů k oběma tehdejšími kambodžským vládám, tedy k phnompenhské vládě a ke koaliční exilové vládě, vedené Norodomem Sihanukem. Po podpisu pařížských dohod Československo vyjadřovalo připravenost zapojit se do plánu OSN – UNTAC a vyslat do Kambodže vojenskou jednotku – prapor, který by se podílel na mírových operacích OSN. Vzhledem ke složitým organizačním a dopravním problémům však k vyslání naší jednotky nedošlo.

K 1. 1. 1993 se rozpadla tehdejší Československá federativní republika a vznikly dva nástupnické státy – Česká republika a Slovenská republika. Kambodža uznala Českou republiku ke stejnému datu.

V listopadu 1995 se uskutečnilo první kolo jednání na expertní úrovni o sukcesi do smluv s Kambodžou. Jednání byla v následujících letech zmrazena s ohledem na složitou vnitropolitickou situaci v Kambodži. Další kolo expertních jednání se potom uskutečnilo v srpnu 1999 v Bangkoku. V říjnu 2000 proběhly v Phnom Penhu meziministerské konzultace, které vedl náměstek ministra zahraničních věcí H. Kmoníček. Jednání potvrdila bezproblémovost vztahů v politické oblasti a dobrou spolupráci na multilaterálních fórech (podpory kandidatur).

Oficiální návštěva kambodžského ministra zahraničí Hor Nam Honga v České republice se uskutečnila v lednu 2005. Byla součástí jeho okružní cesty po nových členských státech Evropské unie. Demonstrovala zájem obou stran o prohloubení spolupráce. U příležitosti návštěvy byla medializována i humanitární pomoc Kambodži ve výši 3,3 milionu Kč na zmírnění následků katastrofálního sucha a neúrody v roce 2004.

Hospodářská spolupráce

Česko-kambodžské vztahy v ekonomické a obchodní oblasti jsou v posledním období na velmi nízké úrovni. Úroveň vzájemné obchodní výměny je velmi hluboko pod svým potenciálem. Po zastavení tzv. internacionální pomoci Kambodži a po přechodu na obchodování ve volně směnitelných měnách vzájemná ekonomická a obchodní spolupráce výrazně poklesla. Důvodem je především problematická politicko-ekonomická situace v Kambodži, ale i nezáměr českých firem o tento dnes již poměrně perspektivní trh. Navíc v současné době v Kambodži nemá zastoupení žádný český subjekt, což snahu o rozvoj obchodních vztahů velmi komplikuje. Objem vzájemné obchodní výměny je v posledních letech velmi malý. Česká strana již řadu let pravidelně zaznamenává pasivní

saldo vzájemné obchodní bilance. Český vývoz tvoří čtyři hlavní položky – díly telekomunikačních přístrojů, silniční válce, papír a šicí stroje.

Kambodžský vývoz do České republiky tvoří téměř výhradně oděvní výrobky a obuv. V současné době můžeme ve vztahu české veřejnosti sledovat posun od vnímání Kambodže jako země zdeptané občanskou válkou k zemi velkých kulturních hodnot a přírodních krás. Rozvíjí se česká turistika, směřující za památkami Angkoru a na kambodžské přímořské pláže. Počet českých turistů přijíždějících do Kambodže stoupá (*Informace MZV, 2005–2006*).

Kultura a školství

Na českém knižním trhu se objevují cestopisné knihy o Kambodži, články a reportáže. Koncem devadesátých let působil v Kambodži český filmový štáb, který zde pod vedením režiséra Jana Hoška natočil dva filmové dokumenty: *Opustit Angkor* o krásách této jedné z nejvýznamnějších kulturních památek světa a *Expedice Rattanakiri* o přírodě a obyvatelích severních oblastí Kambodže. Pozornost diváků v České republice zaujal snímek kambodžského režiséra Rinthy Pantha *S-21: vražedný stroj Rudých Khmerů*, konfrontující bývalé vězně a jejich učitele z řad Rudých Khmerů v jednom z nejobávanějších koncentračních táborů v Kambodži. V roce 2004 získal tento snímek na mezinárodním filmovém festivalu Jeden svět v Praze Cenu za nejlepší režii a Cenu Václava Havla.

V roce 2003 a 2004 zorganizoval český zastupitelský úřad v Bangkoku ve spolupráci s Francouzským kulturním centrem v Phnom Penhu promítání českých filmů Jiřího Menzela za osobní přítomnosti režiséra. V prosinci 2004 se uskutečnila mezinárodní konference o Angkoru v Siem Reapu. Proběhla zde prezentace projektu Ústavu pro jadernou fyziku v Řeži na analýzu složení kamenů ze staveb v Angkoru. Jde o historicky první aktivní účast českého subjektu na obnově této světoznámé památky. Navazuje na ni i zřízení restaurátorské dílny v Angkoru.

Dne 14. 10. 2004 proběhla českými i světovými agenturami významná zpráva. Norodom Sihamoni nastoupil na kambodžský královský trůn. V českém tisku se objevila řada článků, připomínajících Sihamoniho pobyt v Československu. Mnoho českých pamětníků v nich vyprávělo o malém princovi z exotické Kambodže, který s chutí tančivil v Národním divadle.

Po pádu komunismu v roce 1989 Sihamoni Českou republiku několikrát soukromě navštívil. V roce 2001 s sebou do Prahy přivezl svůj výjimečný dokumentární film *Čtyři roční období*. Jako hlava kambodžského státu Českou republiku poprvé oficiálně navštívil v září 2006 u příležitosti 50. výročí navázání česko-kambodžských diplomatických styků. Nadále si nechává posílat české knihy a časopisy, sleduje české kulturní dění. Jeho osobnost je zárukou dalšího rozvoje vztahů mezi oběma zeměmi.

* * *

V rámci rozvoje demokratizačního procesu v České republice a po vstupu naší země do Evropské unie je nezbytné nově definovat jak multilaterální, tak i bilaterální vztahy s řadou zemí, a to jak s partnery, kteří doposud stáli na pokraji zájmu české zahraniční politiky, tak i s partnery, s nimiž jsme v komunistické minulosti udržovali živé styky. Království Kambodža patří do druhé kategorie. Jak prokázal náš výzkum, i v případě této značně vzdálené země se značně rozdílnou historickou zkušeností, kde není možné počítat s výraznější kontinuitou vzájemných kontaktů, je možné nalézt klíčová témata, na nichž je možné současné vztahy dále budovat. V případě Kambodže lze v kulturní a politické rovině jmenovat čtyři témata. Pro nejstarší období jde o problematiku Angkoru, jeho výzkumu a restaurování. Aktivity Ústavu pro jadernou fyziku v Řeži a dalších jsou kambodžskou stranou vítány. Země nadále potřebuje rozsáhlou rozvojovou a humanitární pomoc a mohla by se stát cílovým teritoriem aktivit České republiky i v této oblasti.

Ekonomická situace v zemi je neustálená, infrastruktura zejména na venkově málo rozvinutá, podnikání je spojeno s řadou rizik a poznamenáno i rozsáhlou korupcí. Situace se však postupně zlepšuje. Kambodža od počátku devadesátých let učinila významný pokrok. Navíc na rozdíl od jiných zemí v regionu se nadále jedná o doposud jen zčásti obsazený trh. V Kambodži dnes rovněž existuje poměrně početná komunita bývalých studentů v České republice, do níž patří i nyníjší kambodžský král Norodom Sihamoni.

I když tato země nebude nikdy patřit mezi prioritní české partnery v regionu jihovýchodní Asie, nabízí možnosti, jichž by bylo dobré využít.

¹ Na tuto potřebu reagoval výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR: Zpracování českých pramenů k moderním dějinám Kambodže s důrazem na období Rudých Khmerů (15/2006), realizovaný v rámci Ústavu mezinárodních vztahů Praha v roce 2006. Projekt se zabýval genezí česko-kambodžských vztahů s důrazem na moderní dějiny a perspektivy dalšího rozvoje. Součástí tohoto projektu bylo vydání reprezentativní publikace *Royal Ties. King Norodom Sihamoni and the History of Czech-Cambodian Relations*.

² *Cosmographia* byla poprvé vydána v roce 1541 a je uváděna jako první německá zeměpisná kniha. V průběhu let 1541–1628 vyšlo 24 jejích vydání. V českých zemích byla běžně čtena. Její jedinou českou verzi z roku 1554 přeložil a zpracoval Jan z Püchova.

³ Makasar (Ujung Pandang), město na ostrově Celebes, proslulé obchodní středisko.

⁴ Duchovního správce Malaky, tedy dnešního Malajského poloostrova a přilehlých oblastí.

⁵ Ernest Douart de Lagrée (1823–1866), slavný francouzský výzkumník a diplomat působící v Indočíně.

⁶ Letecky bylo dodáno 20 kusů karabin vz. 43/44 S ráže 7,62 mm a 1200 kusů munice (Vojenská pomoc, 1964).

⁷ Front Uni National du Kampuchéa.

⁸ Šlo se o Vietnamskou demokratickou republiku, o Prozatímní revoluční vládu jižního Vietnamu, o Čínu, o Alžírsko, o Jugoslávii, o Rumunsko, o Kubu, o Egypt a o některé další africké státy.

⁹ Doktrína „politického vakua“ znamenala, že je nutné obsadit místo uvolněné odchodem francouzských koloniálních úřadů po roce 1954. Doktrína „domina“ znamenala nedopustit neutralitu Kambodže, tedy jedné kostky, neboť tím budou postupně ztraceny všechny ostatní země jihovýchodní Asie.

Prameny a literatura

Pramenné materiály

- Cuculinus, Matthias: *Relatio continens quaedam de statu Christianitatis in Regno Tunquin, De Cochinchina, De Regno Siam, De Camboya*. Moravský zemský archiv v Brně.
- Dokument Ministerstva zahraničních věcí, č. 022.906/70-7. Styk s velvyslancem vlády N. Sihanuka. TO-T-1970-1974, Kambodža. Tajné. Archiv MZV ČR, Praha.
- Dopis pro čs. prezidenta od ministra zahraničí: Vážený soudruh Antonín Novotný, President ČSSR, Praha (od Ministra zahraničních věcí, čj. 027.057/64-7, srpen 1964). Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
- Důvodová zpráva. Ministerstvo zahraničních věcí, čj. 022.944/64-7. Příloha: II. Tajné! Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
- Federální ministerstvo zahraničních věcí, k č. j. 010.850/82-3. Zpráva o návrhu na zvýšení čs. bezplatné pomoci k finančnímu zajištění činnosti velvyslanectví KLDR v ČSSR. Tajné! Složka Kambodža 1982. Archiv MZV ČR, Praha.
- Hodnocení činnosti čs. velvyslanectví v Kambodži za 1. pololetí 1964. V Phnom Penhu 13. července 1964. MZV Praha, 7. odbor. Čj. 076/64. Tajné. Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
- Informativní zpráva o návštěvě staveniště montovny traktorů. Zpracoval s. Knap. Phnom Penh, 31. 10. 1963. Č. 080/63. Ministerstvo zahraničních věcí, 7. odbor. Tajné! Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
- Instrukce pro ZÚ v Moskvě ve věci návštěvy kambodžského tituláře, 19. 2. 1972. Č. 025.199/72, TO-T-1970-1974, krabice 1, Kambodža. Archiv MZV ČR, Praha.
- Kambodža – odvolání kambodžského velvyslance, č. 021.484/72-7, TO-T-1970-1974, krabice 1. Archiv MZV ČR, Praha.
- Kambodžská tělovýchova – vyžádání zprávy, č. 025-258/7/64, TO-T-1960-64, Kambodža, krabice 1. Archiv MZV ČR, Praha.
- Kambodžský vyslanec v ČSR. Ministerstvo zahraničních věcí, č. j. 104.690/57-AO/I-2, dne 9. 2. 1957, TO-O-1945-59, Kambodža, krabice 1. Archiv MZV ČR, Praha.
- Ministerstvo zahraničních věcí, č. j. 024.620/70-7. I. Návrh usnesení, Předsednictvo ÚV KSČ. Tajné! Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
- Ministerstvo zahraničních věcí, č. 115/372/58-7, TO-O-1945-59, Kambodža. Archiv MZV ČR, Praha.
- Ministerstvo zahraničních věcí, dokument č. 022.059/60-7, TO-T-1960-64, Kambodža, krabice 2. Archiv MZV ČR, Praha.

- Návštěva kambodžského ministra národní obrany Lon Nola v ČSSR. Čís. 028 877/63, T-TO-1960-64, Kambodža, krabice 1. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Norodom Sihanuk – Kambodža – Pobyt v ČSSR, 18. 2. 1970. Č. 020.865/70/5, T-1970-1974, Kambodža. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Obchodně politická zpráva, říjen – listopad 1958. Phnom Penh, 8. prosince 1958. Kopie pro Ministerstvo zahraničních věcí, TO-O-1945-59, Kambodža. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Opis. Zpráva o princí Norodomu Sihanonim (říjen – listopad 1962). V Praze dne 5. prosince 1962, Karel Polák v. r. Ministerstvo školství a kultury pro Ministerstvo zahraničních věcí, ref. pro Kambodžu. Složka Studium syna Sihanuka v Československu, 146/38, 114.493/62. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Řešení situace vzniklé obsazením budovy velvyslanectví Kambodže, b. d. (Souhrnná informace 7. t. o. MZV.) Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Situace po sesazení Sihanuka a perspektivy vývoje Kambodže. Phnom Penh dne 22. dubna 1970. Č. 029/70. Ministerstvo zahraničních věcí, 7. odbor, složka 146/111. Tajné! Kurýrem! Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Telegram z Phnom Penhu. Došlo 20. 7. 1960, 13,10. Ev. č. SP: 9296 St. Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Telegram z Phnom Penhu. Došlo 30. 10. 1963, 09,50. Ev. č. SO: 10832 Kr. Knap 70. Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Vážený soudruh Dr. Gustáv Husák, I. tajemník ústředního výboru Komunistické strany Československa, Praha. V Praze dne ... srpna 1970 [přesné datum dokumentu je nečitelné]. Čj. 024.458/70-7. Tajné! Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Věc: Výstavba cukrovaru v Kambodži. Velvyslanectví Československé republiky. Phnom Penh, 14. 12. 1963. Č. 093/93. Tajné! Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Velvyslanectví ČSSR Phnom Penh, č. j. 0216/82. Tajné! Věc: KLR v roce 1981. Složka Kambodža 1982. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Velvyslanectví ČSSR v Phnom Penhu, č. j. 0202/82. Záznam o rozhovoru, 10. 1. 1981. Přítomni R. Dach – titulář NDR, Z. Tobiaš – velvyslanec. Složka Kambodža 1982. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Velvyslanectví ČSSR v Phnom Penhu, č. j. 0264/82. Záznam o rozhovoru. 11. 10. 1982. Nguyen Thao – rada ZÚ VSR, Petr Janeček – II. tajemník ZÚ. Tajné! Složka Kambodža 1982. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Vojenská pomoc, 2/7 karton 13, 1964. Fond Ministerstva národní obrany ČR, Vojenský ústřední archiv.
 - Vojenský materiál určený pro Kambodžu. Ministerstvo zahraničních věcí, čj. 022.944/64-7. Příloha 3. Tajné! Kopie z archivu MZV, Praha.
 - Zájezd Dukly Praha. VHA, fond MNO, 1964, 31/3 karton 252.
 - Zájezd souboru SLUK do Kambodže, č. 148.182/56, TO-O-1945-59, Kambodža. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Záznam o rozhovoru pracovníka 7. ter. odboru MZV Dr. O. Žádného s bývalým II. tajemníkem velvyslanectví Kambodže v Praze p. I. Ghanty dne 21. 10. 1979. Dokument č. j. 025.628/70-7. Tajné! Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Zpráva o činnosti s. Kolmana, č. 1272/59, spis 146/6826, TO-O-1945-1959. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Zpráva o činnosti velvyslanectví v Phnom Penhu ve II. pololetí 1972. Velvyslanectví Československé socialistické republiky, Phnom Penh. V Phnom Penhu dne 16. ledna 1973. Č. 01012/73. Kurýrem. Tajné! Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Zpráva o činnosti ZÚ Phnom Penh v I. pololetí 1970. Phnom Penh, 15. června 1970, č. 035/70, TO-T-1970-1974. Ministerstvo zahraničních věcí, 7. teritoriální odbor. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích se zahraničím. Phnom Penh, 22. 3. 1962. Ministerstvo zahraničních věcí, 7. odbor, č. 034/62-V-taj. Tajné. Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Zpráva o návštěvě Norodoma Sihanuka v Československé socialistické republice, č. 032.298/60-7. Příloha č. 2. Tajné. Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Zpráva o pobytu filmařů v Kambodži, č. 1.110/59. Phnom Penh, 14. 7. 1959, TO-O-1945-59. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Zpráva o pobytu ve škole prince Norodoma Sihanoni. V Praze dne 9. ledna 1963. Složka Studium syna Sihanuka v Československu, 146/38, 114.493/62. Archiv MZV ČR, Praha.
 - Zpráva ZÚ Phnom Penh, b. d., Kambodža. Kopie z archivu MZV ČR, Praha.
 - Žádost kambodžské vlády Národní jednoty o uznání, č. 022.305/71-7, TO-T-1970-74, krabice 1. Archiv MZV ČR, Praha.
- *Informace MZV. Zpracováno na základě interview a podkladových materiálů, poskytnutých pracovníky odboru států Asie a Pacifiku Ministerstva zahraničních věcí ČR, 2005–2006.*

Literatura

- Cesta míru, přátelství, spolupráce (1980). Návštěva stranické a státní delegace ČSSR ve Vietnamu, Kambodži a Laosu, 12.–17. února 1980. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1980, s. 83–106.
- Doležal, Ivo (1973): Kambodža. Zeměmi světa. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973.
- Kobr, Jan (1977): Lidově demokratické a socialistické revoluce v asijských zemích. Vysoká škola politická ÚV KSČ. Katedra dějin mezinárodního komunistického a dělnického hnutí, b. d. (Praha, prosinec 1977).
- Kolářček, Josef (1998): Magister Nhiem (Thây Nhiêm). Refugium Velehrad – Roma, Velehrad, 1998.
- Krása, Miroslav (1985): Angkor. Umění staré Kambodže. Praha: Odeon, 1985.

KONZULTACE: KAMBODŽA

- Loti, Pierre (1920): Poutník angkorský. Praha-Smíchov: J. Kotík, 1920.
- Munsterum, Sebastianum (1628): *Cosmographia. Das ist Beschreibung der ganzen Welt.* Basel, 1628.
- Novák, A. V. (1932): *V zemi žlutých. Črty z cest po Birmě, Annamu, Kambodži a Číně. Návrat přes Sibiř.* Horní Černošice: Nakladatelství knih cestovatele A. V. Nováka, 1932.
- Nožina, Miroslav – Šitler, Jiří – Kučera, Karel (2006): *Royal Ties. King Norodom Sihamoni and the History od Czech Cambodian Relations.* Praha: Knižní klub, 2006.
- Ottův slovník naučný (1889). Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Druhý díl. Alqueire – Azušak. Se 47 přílohami a 218 vyobrazeními v textu. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze, 1889.
- Ottův slovník naučný (1898). Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Třináctý díl. Jana – Kartas. Se 17 přílohami a 172 vyobrazeními v textu. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze, 1898.
- Rieger, František Ladislav (1865): *Slovník naučný. Díl čtvrtý.* Praha: Nakladatel I. L. Kober, 1865.
- Siblík, Emanuel (1929): *Angkor a jeho tanečnice.* Praha: Aventinum, Dr. Otto Štorch-Marien, 1929.
- Syruček, Milan (1981): *Záhady Angkoru.* Praha: Novinář, 1981.
- Šádek, Karel (1824): *Všeobecný zeměpis neb Geografia.* Praha, 1824.
- Tarantová, Lydie (1984): *Apokalypsa a znovuzrození: v zemi vzlétajícího draka a pod pahorkem paní Penh.* Praha: Melantrich, 1984.
- Wyatt, David K. (2004): *Dějiny Thajska.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
- Zap, Karel Wladislaw (1850): *Všeobecný zeměpis. Díl II., svazek II. Malé encyklopedie nauk. Díl VI., w Praze, w kommissi Frant. Rívnáče, 1850.*

Články

- Čs. uznání kambodžské lidové revoluční rady (1979). *Rudé právo*, 11. 1. 1979, ročník 59, číslo 9, s. 1.
- Delegation království Kambodže se rozloučila s Československem (1956). *Rudé právo*, 17. 7. 1956, ročník 36, číslo 198, s. 1.
- Havlasa, Jan (1937): *Angkorská záhada. Širým světem*, ročník XV (1937), číslo 1, s. 1–8.
- Jednání vládních delegací Kambodže a ČSR (1956). *Rudé právo*, 14. 7. 1956, ročník 36, číslo 195, s. 1–2.
- Kambodžský princ Norodom Sihanuk navštívil Karlovy Vary (1956). *Rudé právo*, 16. 7. 1956, ročník 36, číslo 197, s. 1.
- Kambodžští hosté v ČSSR (1979). *Rudé právo*, 2. 3. 1979, ročník 59, číslo 52, s. 1.
- Komuniké o státní návštěvě hlavy státu Kambodža Jeho královské Výsosti prince Samdech Preaha Norodoma Sihanuka Upayuvareacha v ČSSR (1960). *Rudé právo*, 29. 11. 1960, ročník 41, číslo 331, s. 1.
- Kovanda, Karel (1979): *Na obědě u Sihanuků. Listy*, ročník IX (září 1979), číslo 4, s. 36–40.
- Lukáš, Jaroslav (1940): *Francouzská Indočína. Širým světem*, ročník XVII (1940), číslo 16–17, s. 593–601.
- *O právech a ústavách (1928). Korunovace krále v Kambodži. Širým světem*, ročník VI (1928), číslo 4, s. 225–228.
- Pospíšil, Bohumil (1935): *Francouzi jako kolonisační. Širým světem*, ročník XII (1935), číslo 7, s. 372–375.
- Praha uvítala představitele hrdinného kambodžského lidu (1980). *Rudé právo*, 18. 11. 1980, ročník 61, číslo 273, s. 1.
- Princ Norodom Sihanuk a další představitelé Kambodžského království v Praze (1956). *Rudé právo*, 12. 7. 1956, ročník 36, číslo 193, s. 1.
- Pro další rozvoj spolupráce (1980). *Rudé právo*, 20. 11. 1980, ročník 61, číslo 275, s. 1.
- *Rudé právo (1960)*, 20. 11. 1960, ročník 41, číslo 322, s. 3.
- *Smlouva o přátelství a spolupráci mezi ČSSR a Kambodžou podepsána (1960). Rudé právo*, 28. 11. 1960, ročník 41, číslo 330, s. 1.
- *Společné prohlášení vlády ČSR a kambodžského prince Norodoma Sihanuka podepsáno (1956). Rudé právo*, 1. 7. 1956, ročník 36, číslo 196, s. 1–2.
- *Zajímavosti (1941). Širým světem*, ročník XVIII (1941), číslo 12, s. 514.